

ምዕራፍ አንድ

በአፍሪካ ውስጥ መኖር

ከምዕራብ የሚጠበቁ አጠቃላይ ውጤቶች

ተማሪዎች የዚህን ምዕራፍ ይዘቶች ተምራችሁ ካጠናቀቃችሁ በኋላ

- ስለ አፍሪካ የቆዳ ስፋት፣ ቅርጽ፣ መገኛና ዋና ዋና ቋንቋዎች ታብራራላችሁ።
- ስለ አፍሪካ ጥንታዊ ሥልጣኔና ስለ ቅድመ ቅኝ ግዛት ዘመን ሀገሮች ትገነዘባላችሁ።
- በአፍሪካ ሕዝቦች አሠፋፈር፣ ሥርጭትና አኗኗር ላይ ተጽእኖ ስላላቸው ነገሮች ታብራራላችሁ።

1.1 የአፍሪካ የቆዳ ስፋት፣ ቅርጽና መገኛ

ከንዑስ ትምህርቱ የሚጠበቅ አጥጋቢ የመማር ብቃት

ተማሪዎች ከዚህ ንዑስ ትምህርት በኋላ፦

- የአፍሪካን ቅርጽና የቆዳ ስፋት ከሌሎች አካገራት ጋር ታወዳደራላችሁ።
- የአፍሪካን ፍጹማዊ መገኛ ትሰዳላችሁ።

ቀጠላ ቃላት

→ ፍጹማዊ መገኛ

→ የተገዳኝ መስመር

→ ቋሚ መስመር

→ ንፍቀ ክብብ

◆ የአፍሪካ መገኛ

- ፍጹማዊ መገኛ ምንድን ነው?
- አፍሪካ የት ትገኛለች?
- የአፍሪካን ፍጹማዊ መገኛ ግለጽ።

ተማሪዎች በአምስተኛ ክፍል የኅብረተሰብ ትምህርታችሁ ስለ ኢትዮጵያና የአፍሪካ ቀንድ ሀገራት እንዲሁም በስድስተኛ ክፍል ትምህርታችሁ ስለ ምሥራቅ አፍሪካ ሀገራት አንጻራዊ መገኛ ተምራችኋል። በሰባተኛ ክፍል ትምህርታችሁ ደግሞ ስለ አፍሪካ አንጻራዊና ፍጹማዊ መገኛ ትማራላችሁ።

◆ የአፍሪካ አንጻራዊ መገኛ

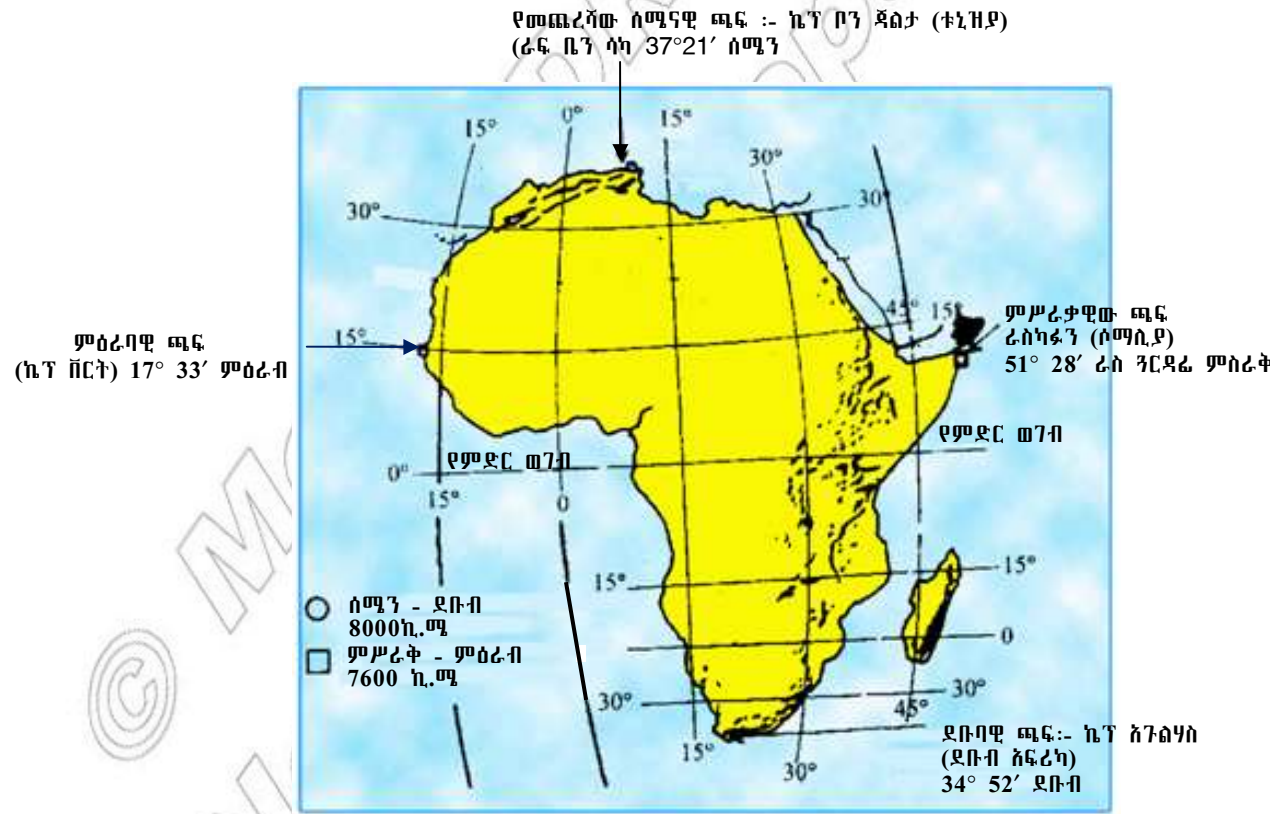
- የአፍሪካ አንጻራዊ መገኛ እንዴት ይገለጻል?
- አንጻራዊ መገኛን ከፍጹማዊ መገኛ የሚለየው ምንድነው?

የአንድ ቦታ ወይም ሀገር ወይም አካባቢ መገኛ በአካባቢው ከሚገኙ ተፈጥሮአዊ ነገሮች (Physical Features) ወይም ሰው ሠራሽ ነገሮች አንጻር ያለበት ቦታ፣ የሚገኝበት አቅጣጫና አቀማመጡ ሲገለጽ አንጻራዊ መገኛ ይባላል። ለምሳሌ የአፍሪካ አካባቢ ከአንታርክቲካ በስተሰሜን እንዲሁም ከአውሮፓ በስተደቡብ፣ ከሰሜንና ደቡብ አሜሪካ በስተ ምሥራቅ እንዲሁም ከእስያ በስተምዕራብ ትገኛለች።

የአፍሪካ አካባቢ ዙሪያዋን በውኃማ አካላት የተከበበች ናት። በሰሜን በኩል ከአውሮፓ ጋር የሜዲትራንያን ባሕርን በጂብራልተር ባሕረ-ወሽመጥ አማካይነት ትጋራለች። በሜዲትራንያን ባሕር ምሥራቃዊ ጫፍ አካባቢ ደግሞ የአፍሪካ አካባቢ ከእስያ ጋር ትዋሰናለች። የስዊዘ ቦይ እና የቀይ ባሕር የአፍሪካ አካባቢን ከእስያ አህጉር ይለያሉ። በደቡብና በምሥራቅ የሕንድ ውቅያኖስ እንዲሁም በስተምዕራብ የአትላንቲክ ውቅያኖስ ያዋስኗታል።

◆ የአፍሪካ ፍጹማዊ መገኛ

በሌላ ወይም በካርታ ላይ የተጓዳኝ መስመሮችን (parallels) እና ቋሚ መስመሮችን (Meridians) በመጠቀም ፍጹማዊ መገኛን በትክክል ማሳየት ይቻላል። የአንድ ቦታ ትክክለኛ መገኛ የሒሳብ ስሌት በመጠቀም በኬክሮስ (latitudes) እና በኬንትሮስ (longitudes) መለኪያነት የምንገልጽበት ዘዴ ፍጹማዊ መገኛ ይባላል። ቀጥሎ ከቀረበው ምስል 1.1 የአፍሪካን አንጻራዊና ፍጹማዊ መገኛ በጥንቃቄ ተመልከቱ።

ምስል 1.1 የአፍሪካ አንጻራዊና ፍጹማዊ መገኛ

የአፍሪካ አገገር በ 37 ዲግሪ 21 ደቂቃ ሰሜን እና በ 34 ዲግሪ 52 ደቂቃ ደቡብ ኬክሮስ እንዲሁም በ17 ዲግሪ 33 ደቂቃ ምዕራብ እና በ 51 ዲግሪ 28 ደቂቃ ምሥራቅ ኬንትሮስ መካከል ትገኛለች። ይህ መገኛ የአፍሪካን ፍጹማዊ መገኛ ያመለክታል።

- የአፍሪካ አገገር ከሰሜን እስከ ደቡብ ጫፍ ያለው ርዝመትና ከምሥራቅ እስከ ምዕራብ ያለው ተመጣጣኝ ነው። ከሰሜን እስከ ደቡብ ጫፍ ያለው ርቀት 8000 ኪ.ሎ ሜትር ሲሆን ከምሥራቅ እስከ ምዕራብ ጫፍ ያለው ርቀት ደግሞ 7600 ኪ.ሎ ሜትር ነው።
- የምድር ወገብ (Equator) ከሞላ ጎደል የአፍሪካን አገገር መሐል ለመሐል ያቋርጣል። ይህም አገገሯን በሰሜንና በደቡብ ንፍቀክበብ እንድትገኝ አድርጓታል።
- የአፍሪካ አገገር የካንሰር የሐሩር መስመርና የካፕሪካርን የሐሩር መስመር የሚያቋርጧት ብቸኛ አገገር ናት።
- አብዛኛው የአፍሪካ ክፍል በሐሩር ክልል (Tropics) ውስጥ ይገኛል።
- መገሻ ዋልቴ (Prime Meridian) በአፍሪካ አገገር የጋና ዋና ከተማ አክራን ያቋርጣል። ይህም አፍሪካ በምሥራቅና በምዕራብ ንፍቀ ክበብ እንድትከፈል አድርጓል። ስለዚህም አፍሪካ በአራቱም ንፍቀ ክበብ የምትገኝ ብቸኛ አገገር ናት።

- የአፍሪካ ፍጹማዊ መገኛና አራቱ ጫፎች፡
 ሰሜናዊ ጫፍ - ቋልታ (ኬፕ ቦን) በቱንዚያ - 37° 21' (ሰሜን ይገኛል።
 ደቡባዊ ጫፍ - ኬፕ (አጉልሃስ) በደቡብ አፍሪካ- 34° 52' ደቡብ ይገኛል።
 ምሥራቃዊ ጫፍ - ራስ ካፉን (ኬፕ ጓርዳሬ) በሶማሊያ 51° 28' ምሥራቅ ይገኛል።
 ምዕራባዊ ጫፍ - ሳንቶ አንታኦ (ኬፕ ቨርት) (17° 33') ምዕራብ ይገኛል።

◆ የአፍሪካ የቆዳ ስፋት

አፍሪካ በቆዳ ስፋት ከእስያ ቀጥሎ ሁለተኛዋ ትልቋ አገገር ናት። ጠቅላላ የቆዳ ስፋቷም 30,335,000 ስኩዌር ኪሎ ሜትር ነው። ይህም ከዓለም የመሬት የቆዳ ስፋት ሃያ ነጥብ ሁለት (20.2) በመቶ የሚሆነውን ይሸፍናል። ሰባ አምስት (75) በመቶ የሚሆነው የአፍሪካ የቆዳ ስፋት የሚገኘው በሐሩር የሙቀት ክልል ውስጥ ነው። በሌላ በኩል ሃያ አምስት (25%) በመቶ የሚሆነው የአፍሪካ የቆዳ ስፋት የተያዘው በዝቅተኛ ቦታና በሰሐራ በረሃ ነው።

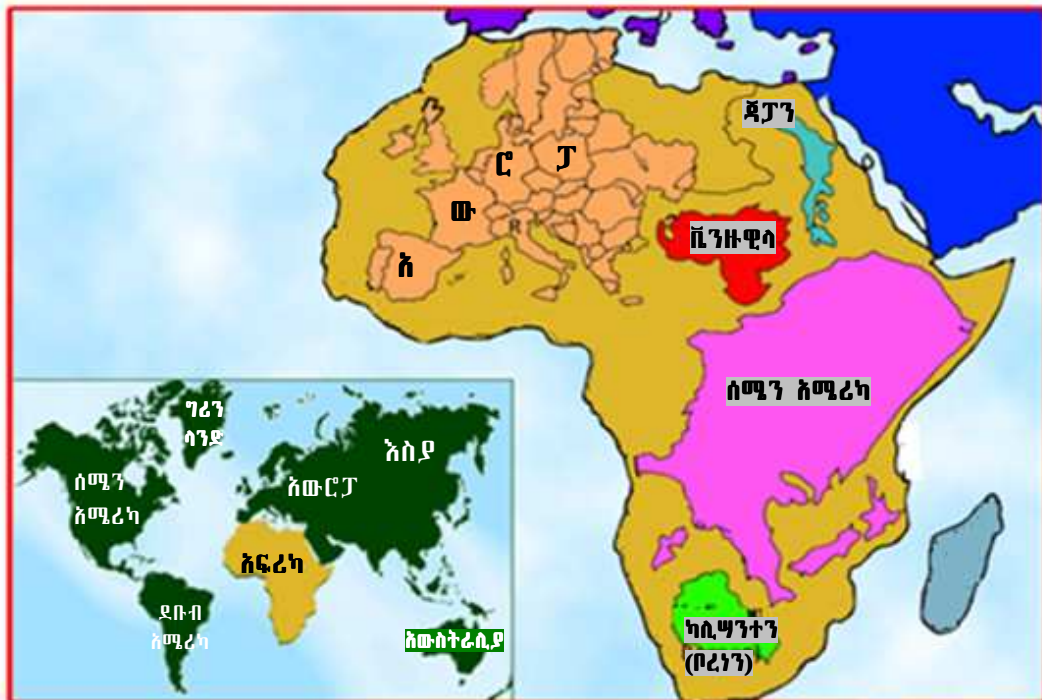
የአፍሪካ አገገር የቆዳ ስፋት የሰሜን አሜሪካ፣ የአውሮፓና የቻይናን የቆዳ ስፋት ድምር ያህላል። ከአፍሪካ የቆዳ ስፋት ሁለት ሦስተኛ የሚያክለው የሚገኘው በሰሜናዊ ንፍቀክበብ ነው።

ሆንጠረዥ 1. የአፍሪካ የቆዳ ስፋት

አገር	1000 ስኩዌር ኪ.ሜ ስፋት	ከዓለም የቆዳ ስፋት ያለው ድርሻ በመቶ
እስያ	44,810,880	29.9
አፍሪካ	30,335,000	20.2
ሰሜን አሜሪካ	24,367,875	16.3
ደቡብ አሜሪካ	17,831,606	11.9
አንታርኲታ	14,002,590	9.4
አውሮፓ	9,935,233	6.6
አውስትራሊያ	8,289,000	5.7
ጠቅላላ የዓለም	149,568,790	100

- አውሮፓ በዓለም ላይ ካለው ጠቅላላ የመሬት ስፋት ስንት በመቶ ይዟል?
- በመሬት ስፋት ሦስተኛው አገር ማንዎ?
- የአፍሪካ የቆዳ ስፋት ድርሻ ከዓለም የቆዳ ስፋት በመቶ ሲሰኝ ምን ያህል ይሆናል?

ተማሪዎች ቀጥሎ የቀረበውን ምስል በሚገባ አጥኑ ::

ምስል 1.2 የአፍሪካ የቆዳ ስፋት ከሌሎች አገሮች ጋር ሲነጻጸር

ከላይ በሰንጠረዥ 1 እና በምስል 1.2 ላይ እንደተመለከታችሁት አፍሪካ በጣም ትልቅ አገጥር ናት። በአንጻራዊ ሁኔታም ሲታይ አፍሪካ ያላት ስፋት የተባበሩት የአሜሪካ ግዛቶች፣ አውሮፓና ጃፓን ተጣምረው ከሚይዙት ቦታ በላይ ይሸፍናል። ከዚህም በላይ የአፍሪካ የቆዳ ስፋት የእስያ አገጥር ከያዘው የቆዳ ስፋት ሁለት ሶስተኛውን የሚያክል ሲሆን ከአውሮፓ አገጥር ደግሞ ሦስት ጊዜ ይበልጣል። ሁለት ሦስተኛ የሚያክለው የአፍሪካ ክፍልም ከምድር ወገብ በስተሰሜን ይገኛል።

◆ የአፍሪካ አገጥር ቅርጽ

ቅርጽ ስንል የአንድ ቦታ መልክአ ምድራዊ ገጽታ ማለታችን ነው። የአገጥሮች ቅርጽ ብዙ ወጣ ገባ የበዛበት ወይንም ቀጥ ያለና ያልተቆራረጠ የባሕር ዳርቻ የሌለው ረጅምና ጠባብ ወይንም የባሕር ዳርቻ ያለውና (elongated) በተለያየ ቦታ የተሰበሰበ ሊሆን ይችላል። የአፍሪካ አገጥር ብዙ ወጣ ገባ የባሕር ጠረፍ የሌለው እንዲሁም ከሌሎች አገጥራት ጋር ሲነጻጸር ብዙ የተፈጥሮ ወደቦች የማይገኙበት በአራቱም ማዕዘን ሰብስብ ያለ (compact Shape) ቅርጽ ያለው ነው።

ወሰን ጥናት

አክራ

አክራ የምዕራብ አፍሪካዊቷ ሀገር የጋና ዋና ከተማ ናት። አክራ የምትገኘው በ5° እስከ 33' ሰሜን ኬክሮስ እና በ0° 15' ምስራቅ ኬንትሮስ ሲሆን የሀገሪቱ ትልቋ ከተማም ናት። በጋና እስታቲስቲክስ ቢሮ እ.ኤ.አ. በ1995 ዓ.ም. በተደረገው የሕዝብ ቆጠራ መሠረት የከተማዋ ነዋሪ ብዛት 3,963,264 ነበር። አክራ የሀገሪቱ የአስተዳዳሪ፣ የመገናኛ በአጠቃላይም የምጣኔ ሀብት ማዕከል ነች። አክራ የተመሠረተችው የአትላንቲክ ውቅያኖስ ጠረፍን ተከትሎ በሚገኘው በወደብ አካባቢ ነው። አክራ ለመጀመሪያ ጊዜ በከተማነት የተቋቋመችው እ.ኤ.አ. በ1869 ዓ.ም ነው። የአክራ ከተማ በሁለት ታላላቅ ክፍሎች ትከፈላለች። እገርሱም ታላቁ የአክራ ክልልና የአክራ አውራጃ (Accra Metropolitan district) ናቸው። የአክራ አውራጃ በሥሩ ስምንት ወረዳዎችን ያጠቃልላል። የአክራ አውራጃ ታላላቅ ሆቴሎች፣ አብያተ መዘክር፣ ሐውልቶች፣ ሲኒማና ቲያትር ቤቶች የሚገኙበት የዘመናዊ ንግድ ማዕከል ነው። መሐል አክራ ደግሞ ባንኮች፣ ግዙፍ የገበያ ማዕከሎች፣ (Super market) የገንዘብና የእርሻ ተቋማት እንዲሁም መሐከለኛ ደረጃ ያላቸው ፋብሪካዎች ይገኙበታል። አክራን ከሌሎች የአፍሪካ ከተሞች ለየት የሚያደርጋት መነሻ ዋልቴ (Prime Meridian) ከሰሜን ወደ ደቡብ የሚያቋርጣት ከተማ መሆኗ ነው።

ውስን ጥናት

ካምፓላ

ካምፓላ የምሥራቅ አፍሪካዊቷ ሀገር የዩጋንዳ ዋና ከተማ ናት። ካምፓላ የምትገኘው በ0° 53' ደቡብ ኬክሮስና በ5° 12' ምስራቅ ኬንትሮስ ላይ ነው። የከተማይቱ የቆዳ ስፋት 189 ስኩዌር ሜትር ሲሆን ከፍታዋም 1,190 ሜትር (3,904 ጫማ) ከባሕር ወለል በላይ ነው። ካምፓላ ከተማ የተቆረቆረችው በሰባት ተራራዎችና በረግረጋማ ሥፍራ ላይ ነው። ከተማዋ በከፍተኛ ሥፍራ ላይ በመመሥረቷ የአየር ንብረቷ በጣም ሞቃት እንዳይሆን አስተዋጽኦ አድርጓል። ከተማዋ በቪክቶሪያ ሐይቅ ዳርቻ በመመሥረቷ ሐሩራዊ ርጥብና ደረቅ የአየር ንብረት እንዲኖራት አድርጓል። ይህም ካምፓላን የአረንጓዴ የፓርክ ማዕከል አድርጓታል የዩጋንዳ ስታትስቲክስ ቢሮ እ.ኤ.አ በ2011 ዓ.ም ባደረገው ትንበያ መሠረት የከተማዋ ሕዝብ ብዛት 1.6 ሚሊዮን ይደርሳል።

የክለሳ ጥያቄዎች 1.1

ክንዋኔ

ሀ) በእውቀት ላይ የተመሠረቱ ጥያቄዎች

- በፍጹማዊና በአንጻራዊ መገኛ መካከል ያለው ልዩነት ምንድነው?
- በአራቱ ማዕዘናት ያሉትን የአፍሪካ አኅጉር የመጨረሻ የመሬት ክፍል ወይም አራት ጫፎች ግለጹ።
- የአፍሪካ ሰፊ የመሬት ክፍል የሚገኘው በየትኛው ንፍቀ ክበብ ነው?
- የአፍሪካ አኅጉር ርዝመትን ግለጹ። ረጅም ርዝመት ያለው የትኛው ክፍል ነው?

ለ) የቡድን ሥራ

- አፍሪካ ከእስያ ቀጥሎ በስፋት በሁለተኛ ደረጃ ላይ ትገኛለች። የአፍሪካ የቆዳ ስፋት ሊያስገኝ በሚችላቸው ጥቅሞች ዙሪያ ተወያዩ።
- የአፍሪካ ቅርጽ ከወደብ ጋር በተያያዘ የሚያስከትለውን ችግሮች በተመለከተ በቡድን ተወያዩ። በመጨረሻም መምህራችሁ ማጠቃለያ እንዲሰጧችሁ ጠይቋቸው።

ሐ) የሚሠሩ ተግባራት

- የአፍሪካን ካርታ ሠርታችሁ በውስጡ የሀገሮች ዋና ከተሞችን፣ የታላላቅ ወንዞችንና ሐይቆችን መገኛ አመልክቱ።

1.2 ኬንትሮስና ኬክሮስ

ከንዑስ ትምህርቱ የሚጠበቅ አጥጋቢ የመማር ብቃት

ተማሪዎች ከዚህ ንዑስ ትምህርት በኋላ፦

- የኬንትሮስና ኬክሮስን ምንነት መነሻ ዋልቱ /prime meridian/ ጋር ያላቸውን ገንኙነት መግለጻል ትችላላችሁ።

ቁልፍ ቃላት

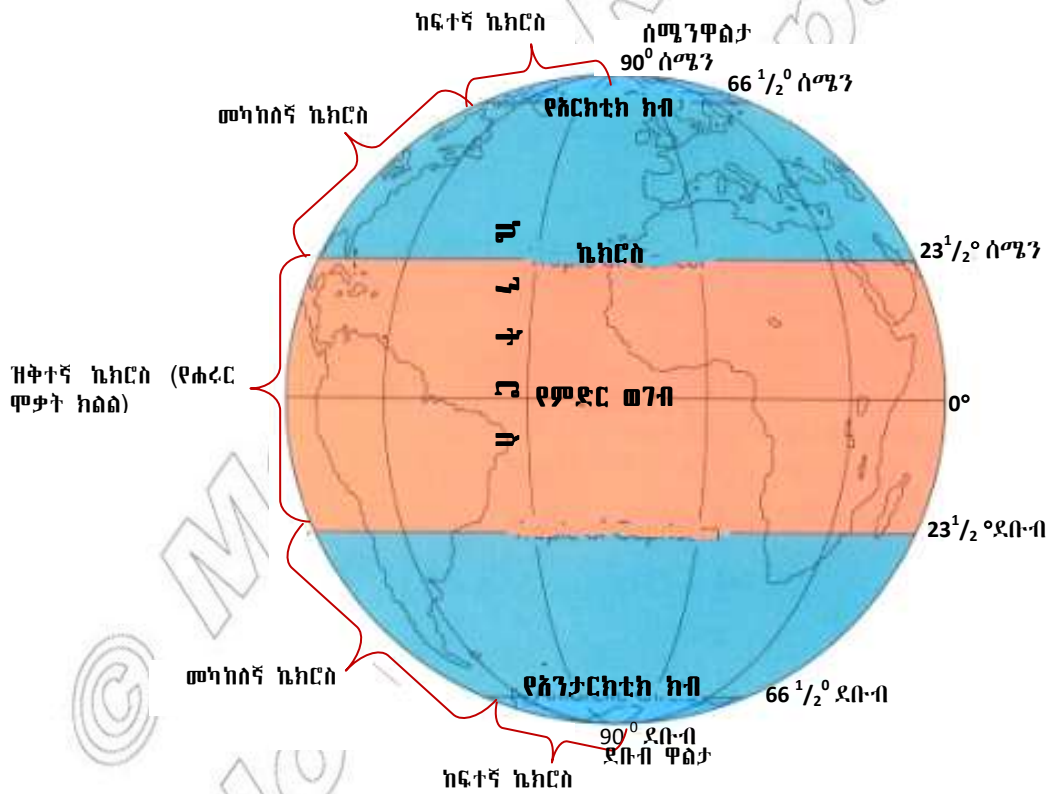
- ኬክሮስ
- ኬንትሮስ
- ተጓዳኝ መስመሮች
- ቋሚ መስመሮች
- ዝቅተኛ ኬክሮስ
- ከፍተኛ ኬክሮስ

ሀ. ኬክሮስና ተጓዳኝ መስመሮች

- በኬክሮስና በተጓዳኝ መስመሮች መካከል ያለው ልዩነት ምንድን ነው?
- ዝቅተኛና ከፍተኛ ኬክሮስ ምን ያሳያሉ?
- በኬክሮስና በአየር ንብረት መካከል ያለው ገንኙነት እንዴት ይገለጻል?

- **ኬክሮስ፡-** ከምድር ወገብ ሰሜንና ደቡብ በተጓዳኝ መስመሮች መካከል ያለውን ማዕዘናዊ ርቀት መለኪያ ነው። መሬትን እኩል ቦታ የሚከፍላት ተጓዳኝ የሐሳብ መስመር የምድር ወገብ (Equator) ይባላል። ይህ የምድር ወገብ ዓለምን በሰሜንና በደቡብ ንፍቀ ክብብ ይከፍላታል። በተመሳሳይ ከምሥራቅ ወደ ምዕራብ ወይም በተቃራኒው ከምዕራብ ወደ ምሥራቅ የሚሰመሩ የሐሳብ መስመሮች ተጓዳኝ መስመሮች ይባላሉ።
- **ተጓዳኝ መስመሮች፡-** ተጓዳኝ መስመሮች እርስ በርስ ካለመገናኘታቸው ባሻገር በመካከላቸው ያለው ርቀት እኩል ነው። ተጓዳኝ መስመሮች ከምድር ወገብ ወደ ዋልታ ሲሄዱ የተጠጋጉና ትናንሽ ይሆናሉ። በተጨማሪም ተጓዳኝ መስመሮች ከምድር ወገብ ተነሥተው ወደ ሰሜን ወይም ወደ ደቡብ የሚለኩት 90 ዲግሪ ብቻ ነው። ተጓዳኝ መስመሮች ለምድር ወገብ ተጓዳኝ መስመሮች ናቸው። ተጓዳኝ መስመሮች በካርታ ወይም በሌላ ላይ የሚሰመሩ ከምድር ወገብ በስተሰሜን ወይም በስተደቡብ ተመሳሳይ ኬክሮስ ያላቸውን ቦታዎች የሚያገናኙ የሐሳብ መስመሮች ናቸው። የምድር ወገብ የኬክሮስ መነሻ 0 ዲግሪ ሲሆን ከምድር ወገብ በስተሰሜን የሚገኙ ቦታዎች ሰሜናዊ ኬክሮስ እንዲሁም ከምድር ሰቅ በስተደቡብ የሚገኙ ቦታዎች ደቡባዊ ኬክሮስ ይኖራቸዋል። ሰሜናዊ ወይም ደቡባዊ ዋልታ ከምድር ወገብ በርቀት የሚገኙ ሥፍራዎች ሲሆኑ ሰሜናዊ ዋልታ 90 ዲግሪ ኬክሮስ እንዲሁም ደቡባዊ ዋልታ 90 ዲግሪ ኬክሮስ ይለካሉ። አንድ ቦታ ከምድር ወገብ አንጻር የሚገኝበት ቦታ የሚያገኘውን የፀሐይ ብርሃን መጠን ይወስናል። በዚህ መሠረት አምስት ወሳኝ ኬክሮሶች አሉ። እነዚህ ኬክሮሶች በተለያየ የመሬት ገጽ ላይ የሚደርሰውን የፀሐይ ብርሃን መጠን ለመናገር በመነሻነት ይጠቅማሉ። እነርሱም፡-

- 1. ዝቅተኛ ኬክሮስ ወይም የሐረር ሞቃት ክልል (The low latitudes or tropics):-** 0° እስከ $23\frac{1}{2}^{\circ}$ ሰሜን ወይንም ደቡብ ኬክሮስ ይገኛል። ይህ ክልል ከሴኩዎች ቦታዎች በተለየ ቀጥታ የፀሐይ ብርሃን በአናት ትይዩ ይገኛል። ስምድር ወገብ ቅርብ የሆኑ አካባቢዎች ዓመቱን በመሰብ ያለማቋረጥ ከፍተኛ ሙቀት ይገኛሉ። የካንሰር ሞቃት የሐረር ክልል ($23\frac{1}{2}^{\circ}$ ሰሜን) እንዲሁም የካፕሪኮን ሞቃት የሐረር ክልል ($23\frac{1}{2}^{\circ}$ ደቡብ) በአናት ትይዩ የፀሐይ ጨረር ይገኛሉ። ይህም የሚሆነው በዓለም ላይ እኩል ቀንና ሌሊት በሚሆንበት ጊዜ (solstices) ነው። በሁለቱ ኬክሮሶች ($23\frac{1}{2}^{\circ}$ ሰሜን እና $23\frac{1}{2}^{\circ}$ ደቡብ) መካከል የሚገኘው መቀነት ዝቅተኛ ኬክሮስ ወይም የሐረር ሞቃት ክልል ይባላል።
- 2. መካከለኛ ኬክሮስ ወይም መካከለኛ የሐረር ክልል (Middle latitudes or temperate regions):** $23\frac{1}{2}^{\circ}$ እስከ $66\frac{1}{2}^{\circ}$ ሰሜን እና ደቡብ ኬክሮስ ይገኛል። ይህ ክልል በካንሰር ሞቃት የሐረር ክልል ($23\frac{1}{2}^{\circ}$ ሰሜን) እና በአርክቲክ ክብብ ($66\frac{1}{2}^{\circ}$ ሰሜን) እንዲሁም በካፕሪኮን ሞቃት የሐረር ክልል ($23\frac{1}{2}^{\circ}$ ደቡብ) እና በአንታርክቲክ ክብብ ($66\frac{1}{2}^{\circ}$ ደቡብ) መካከል የሚገኝ የሙቀት ክልል ነው።
- 3. ከፍተኛ ኬክሮስ ወይም የአርክቲክና የአንታርክቲክ ክብብ (High latitudes or the Arctic and Antarctic circles):** $66\frac{1}{2}^{\circ}$ ሰሜን ወይንም ደቡብ ኬክሮስ እስከ 90° ሰሜን ወይንም ደቡብ ኬክሮስ ይገኛል። ሁለቱም ቦታዎች በየአመቱ አንድ መሰቀል ቀን (24 ሰዓት) የፀሃይ ብርሃን እና አንድ መሰቀል ቀን (24 ሰዓት) ጨለማ ይኖራቸዋል። ይህ የሚሆነው ፀሐይ ከምድር ወገብ ወደ ሰሜን ወይንም ወደ ደቡብ እየራቀቀ በምትሄድበት ወቅት ነው። ወደ ሰሜን ወይንም ወደ ደቡብ ዋልታ እየቀረብን ስንሄድ ግን የስድስት ወራት የፀሐይ ብርሃን ወቅትና የስድስት ወራት የጨለማ ወቅት እንዳሉ እንገነዘባለን።

ምስል 1.3 የኬክሮስና የኬንትሮስ መስመሮች

◆ መነሻ ዋልቲ (Prime Meridian)

ሰ. ቋሚ መስመሮች

- በኬንትሮስና በጊዜ መካከል ምን ግንኙነት አለ?
- ከቋሚ መስመሮች መካከል በጣም ወሳኝ የሆነው የትኛው ነው?

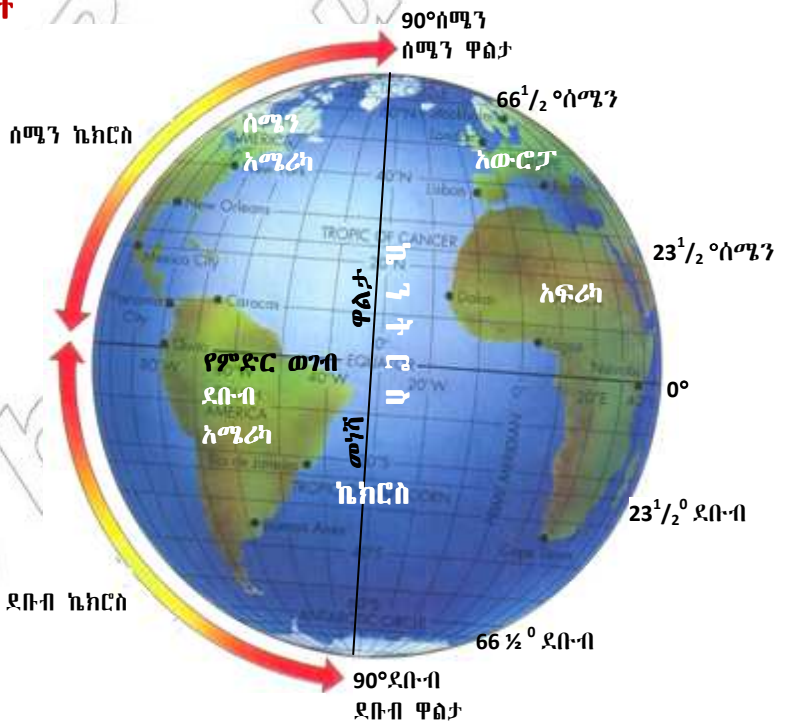
መነሻ ዋልቲ ወይም 0° ኬንትሮስ

1. **ኬንትሮስ:** ከመነሻ ዋልቲ በስተምሥራቅ ወይም በስተምዕራብ በቋሚ መስመሮች መካከል ያለውን ርቀት የሚለካ ማዕዘናዊ መለኪያ ነው። ልክ እንደ ምድር ወገብ (Equator) መራትን በምዕራባዊና ምስራቃዊ ንፈቀ ክብብ እኩል ቦታ የሚከፍላትና በተጓዳኝ መስመሮች መካከል ያለው ርቀት የሚለካበት መስመር አለ። ነገር ግን ሀገራት ከሌንደን ወጣ ብሎ የሚገኘውን የግሪንዊች የሥነፈለግ ጣቢያ ከሰሜን ዋልታ ወደ ደቡብ ዋልታ አቋርጦ የሚያመራውን የሐሳብ መስመር በመነሻነት ለመጠቀም ተስማምተዋል። ይህ የመነሻ መስመር መነሻ ዋልቲ ወይም 0° ኬንትሮስ (Prime Meridian) ተብሎ ይጠራል። መነሻ ዋልቲ የጊዜ መቁጠሪያ መነሻ ሆኖ ያገለግላል። ከመነሻ ዋልቲ በስተምሥራቅ ወይም በስተምዕራብ የሚገኙ ቋሚ መስመሮች የምሥራቅ ወይም የምዕራብ ቋሚ መስመሮች ተብለው ተሰይመዋል። በቋሚ መስመሮች መካከል ያለው ማዕዘናዊ ርቀት መለኪያ ደግሞ ኬንትሮስ (Longitudes) ይባላል። ዓለም በ360° ልኬት ተከፍላለች። ስለዚህም ቋሚ መስመሮች 180° ወደ ምሥራቅና 180° ወደ ምዕራብ ይለካሉ።

- በቋሚ መስመሮችና በጊዜ መካከል ያለው ግንኙነት ምንድን ነው?
- ከቋሚ መስመሮች መካከል የተለየ ጠቀሜታ ያለው የትኛው መስመር ነው? ለምን?

2. **ቋሚ መስመሮች:** በሱል ወይም በካርታ ላይ ተመሳሳይ ኬንትሮስ ያላቸውን ቦታዎች የሚያገናኝ የሐሳብ መስመር ነው። ሁሉም ቋሚ መስመሮች ከሰሜን ዋልታ ወደ ደቡብ ዋልታ ይሰመራሉ። እያንዳንዱ መስመር የመሬትን ግማሽ መጠነ ዙሪያ የሚሸፍን ከፊል ክብ ነው። በቋሚ መስመሮች መካከል ያለው ርቀት መለኪያ ኬንትሮስ ይባላል።

ሁሉም ቋሚ መስመሮች ከመነሻ ዋልቲ ወደ ምሥራቅ ወይም ምዕራብ የሚሰኩት በዲግሪ ነው። መሬት ሞላሳ ክብ በመሆኗ 360° ኬንትሮስ ትሸፍናለች። ግማሹ የመሬት ክፍል ከመነሻ ዋልቲ እስከ 180° ምሥራቅ ሲዘረጋ ግማሹ ደግሞ ከመነሻ ዋልቲ 180° ወደ ምዕራብ ይዘረጋል።

ምስል 1.4 ሰሜናዊና ደቡባዊ ንፍቀ ክብብ

ሐ. የጊዜ አቆጣጠር

- በአካባቢያዊና በምድብ አማካይ ጊዜ መካከል ያለው ልዩነት ምንድን ነው?
- ከዓለም አቀፍ የቀን መለያ በስተምሥራቅ ያሉ ሥፍራዎች በስተምዕራብ ከሚገኙት ሥፍራዎች የሚቀድሙ ሰዓት የሚኖራቸው ስምንድን ነው?

◆ አካባቢያዊ ጊዜ (Local Mean Time)

የጊዜ አቆጣጠር እንደ ቋሚ መስመሩ ይለያያል። መሬት በራሷ ዛቢያ ላይ ከምዕራብ ወደ ምሥራቅ በ24 ሰዓት አንድ ሙሉ ሽክርክሪት ትፈጽማለች። ይህ የመሬት እንቅስቃሴ የአንዱን ቀን ርዝመት ይወስናል። በዓለም ገጽታ ላይ የሚገኙ ቦታዎች ሁሉ ዘወትር ፀሐይ በምሥራቅ በኩል ስትወጣ በምዕራብ በኩል ስትጠልቅ ያያሉ። በአንድ ቋሚ መስመር ላይ የሚገኙ ቦታዎች ሁሉ ፀሐይን እኩል ያያሉ። ነገር ግን ከዚህ መስመር በምሥራቅ ወይም በምዕራብ በተለያዩ ቋሚ መስመር የሚገኙ አካባቢዎች በሙሉ ፀሐይን የሚያዩት በተለያዩ መንገድ ነው። ስለዚህም የተለያዩ ቦታዎች ወይም ሀገሮች የተለያዩ አካባቢያዊ ጊዜ ይኖራቸዋል። መሬት በዛቢያ ላይ አንድ ሽክርክሪት ለማጠናቀቅ ወይም 360° ለመሸከርከር ሃያ አራት ሰዓት ይወስድባታል። ይህም አሥራ አምስት ኬንትሮስ ለመዞር አንድ ሰዓት ሲወስድ አንድ ዲግሪ ኬንትሮስ ለመዞር ደግሞ አራት ደቂቃዎች ይፈጅባታል። አቀማመጣቸው ወደ ምሥራቅ የሆኑ ቦታዎች ከፀሐይ ጋር ባላቸው ግንኙነት በምዕራብ ካሉት ቦታዎች በሰዓት ይቀድማሉ። ስለዚህም በምሥራቅ ንፍቀ ክብብ የሚገኝ የአንድ ሀገር ጊዜ ዘወትር በምዕራብ ንፍቀ ክብብ ከሚገኘው ይቀድማል።

- ሰዓቱ ለንደን ላይ፣ 0° ላይ እኩል ቀን (ቀትር ነው)። የኒው ዮርክ ከተማ 74° ምዕራብ ላይ ይገኛል። ስለዚህ ኒው ዮርክ ላይ ስንት ሰዓት ይሆናል? በሁለቱ ከተሞች መካከል ያለውን የሰዓት ልዩነት ለማግኘት $74° + 15° = 4$ ሰዓት ከ 56 ደቂቃ ይሆናል።
- ስለዚህ የኒው ዮርክ የአካባቢ ጊዜ ከለንደን የአካባቢያዊ ጊዜ ይቀድማል ወይንስ ወደ ጎሳ ይቀራል? በኒው ዮርክ የአካባቢያዊ ጊዜ የሰዓት አቆጣጠር መሠረት ከጠዋቱ 1 ሰዓት ከ 04 ደቂቃ ይሆናል።

በሁለት ነጥቦች መካከል ያለው የጊዜ ልዩነት ከታወቀ ቋሚ መስመር ማግኘት ይቻላል። ለምሳሌ በአንድ መርከብ ላይ ያለ የሬድዮ መገናኛ መኮንን ያለበትን ቦታ ሲገልጽ የአካባቢው ጊዜ ከመነሻ ዋልቴ በ 4 ሰዓት ተኩል ይቀድማል ቢል ያለበት ሥፍራ የትኛው ኬንትሮስ ላይ ይገኛል? ይህንን ለማስላት የሚከተለውን ተመልከቱ።

• መርከቡ ከመነሻ ዋልቴ ያለው የጊዜ ልዩነት 4 ሰዓት ከ30 ደቂቃ ነው።
• የኬንትሮስ ልዩነት ለማግኘት 4 ሰዓት ከ 30 ደቂቃ $\times 15^\circ = 67^\circ 30'$ ይሆናል።
• ስለዚህ መርከቡ የሚገኝበት ትክክለኛ ቦታ $67^\circ 30'$ ደቂቃ ምሥራቅ ላይ ነው።

◆ ዓለም አቀፍ የጊዜ ክልል (Standard time)

ዓለም በ 24 የጊዜ ክልሎች ተከፋፍሏል። እያንዳንዱ የጊዜ ክልል 15° ሰፋት አለው። እያንዳንዱ የጊዜ ክልል ሲያልፍ አንዳንድ ሰዓት በመቀነስ ወይም በመጨመር ሰዓታችንን ማስተካከል ይኖርብናል።

መሬት አንድ ዙሪያ ለመፈጸም 24 ሰዓት ይፈጅባታል። በሌላ አነጋገር 360° ኬንትሮስ ለመዞር አንድ ዕለት ይፈጅባታል ማለት ነው። መሬት በሃያ አራት ሰዓት 360° ኬንትሮስ መዞር ከቻለች በአንድ ሰዓት ምን ያህል ኬንትሮስ ትዞራለች?

$$24 \text{ ሰዓት} = 360^\circ \text{ ኬንትሮስ}$$

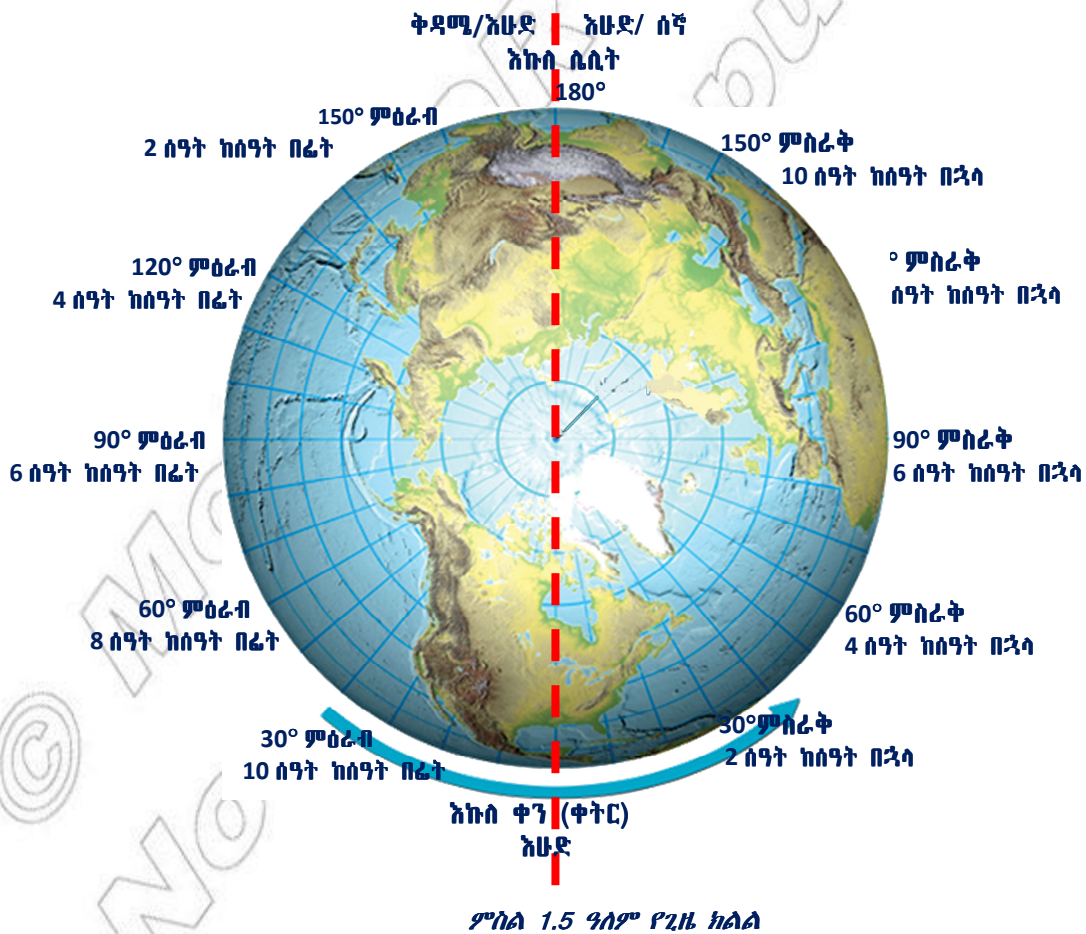
$$1 \text{ ሰዓት} = ?$$

$$\frac{360^\circ \times 1}{24} = 15^\circ \text{ኬንትሮስ}$$

ስለዚህ መሬት በ1 ሰዓት 15°ኬንትሮስ ትዞራለች ማለት ነው። በሌላ አገላለጽ መሬት 15°ኬንትሮስ በ60 ደቂቃ የምትዞር ከሆነ አንድ ዲግሪ ኬንትሮስ ለመዞር ምን ያህል ይፈጅባታል?

$$\frac{60 \text{ ደቂቃ}}{15 \text{ ዲግሪ}} = 4 \text{ ደቂቃ}$$

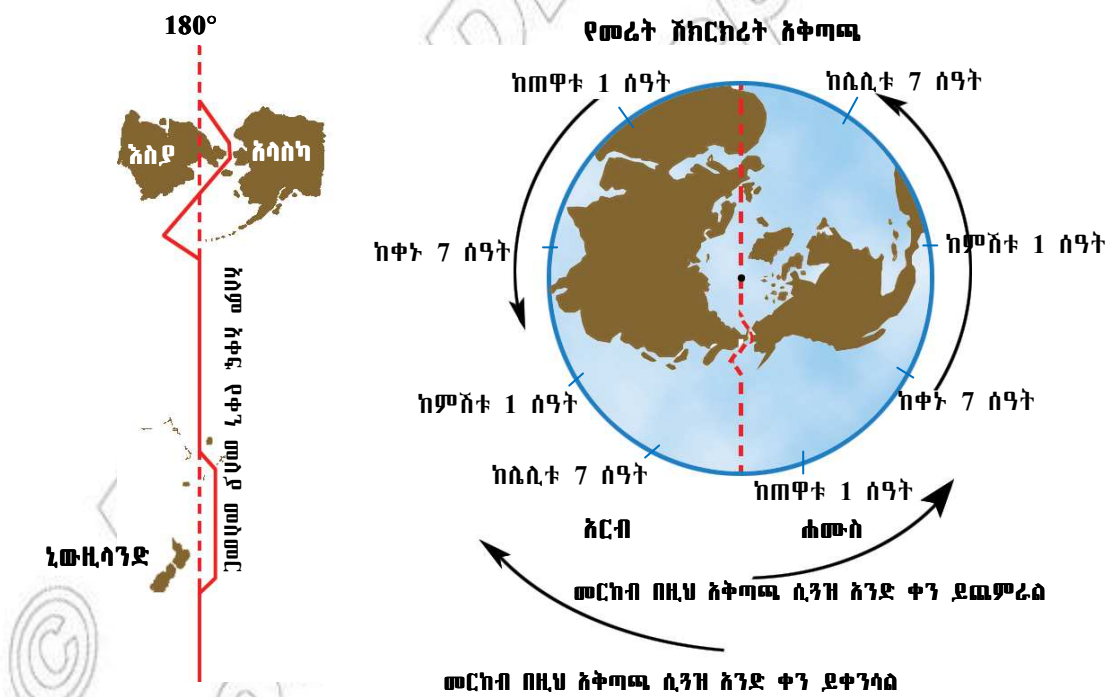
ስለዚህ 1 ዲግሪ 4 ደቂቃ ይሆናል። 360° መጠነ ዙሪያ ያላት መሬት በ15° ኬንትሮስ ስንከፋፍላት ሃያ አራት የጊዜ ክልል እናገኛለን።

◆ ዓለም አቀፍ የጊዜ መስመር (International Date Line)

ለዓለም አቀፍ የጊዜ ክልሎች መነሻ በለንደን የሚገኘው መነሻ ዋልቴ (**Prime Meridian**) ነው። ከመነሻ ዋልቴ ተነሥተን ወደ ምሥራቅ ስንጓዝ ጊዜ ይጨምራል። በተቃራኒው ከመነሻ ዋልቴ ተነሥተን ወደንም ከምሥራቅ ወደ ምዕራብ ስንጓዝ ጊዜ ይቀንሳል። ስለዚህም የጉዞ አቅጣጫችንን በመከተል ሰዓታችንን ማስተካከል ይገባል። ለምሳሌ ከ30° ምሥራቅ ኬንትሮስ ተነሥተን ወደ 90° ምሥራቅ ኬንትሮስ በመጓዝ 90° ላይ ስንደርስ ሰዓታችንን በስድስት ሰዓት ወደፊት ማስተካከል ይጠበቅብናል። ከ75° ምሥራቅ ኬንትሮስ ወደ 15° ምዕራብ ኬንትሮስ ብንጓዝ 15° ምዕራብ ኬንትሮስ ላይ ስንደርስ ሰዓታችንን በዘጠኝ ሰዓት ወደ ኋላ መመለስ ይኖርብናል።

ሌላው ተጓዥኛ የሚያጋጥማቸው ጉዳይ በቀን መቁጠሪያቸው ላይ የሚደረግ ለውጥ ነው። ለምሳሌ 180° ምሥራቅ የሚገኝ ቦታ ከመነሻ ዋልቴ ላይ ከሚገኘው ቦታ በ12 ሰዓት ወደ ፊት ይቀድማል። በ180° ምዕራብ የሚገኝ ሥፍራ ደግሞ በ 12 ሰዓት ወደ ኋላ ይቀራል። ስለዚህ ወደ ምዕራብ አቅጣጫ ስንጓዝ ጊዜ እንቀንሳለን። ወደ ምሥራቅ ስንጓዝ ደግሞ ጊዜ እንጨምራለን። የሚጨመረው ወይም የሚቀንሰው የጊዜ ርዝመት ወጥነት እንዲኖረው ለማድረግ የጊዜ ክልል የሚገኘው መስመር ዓለም አቀፍ የጊዜ መስመር እንዲሆን ተወስኗል። ስለዚህም ይህ መስመር **ዓለም አቀፍ የቀን መለያ መስመር** ይባላል። ይህንን መስመር አቋርጠው ከምሥራቅ ወደ ምዕራብ የሚጓዙ መርከቦች አንድ ሙሉ ቀን ሲቀንሱ ከምዕራብ ወደ ምሥራቅ ተገዘው ይህንን መስመር የሚያቋርጡ ደግሞ አንድ ቀን ይጨምራሉ። ስለዚህም ዓለም አቀፍ የቀን መለያን የሚያቋርጡ መንገደኞች የቀን መቁጠሪያቸውን ማስተካከል ይገባቸዋል።

ምስል 1.6 ዓለም አቀፍ የቀን መለያ መስመር

የክለሳ ጥያቄዎች 1.1

ሀ) በእውቀት ላይ የተመሠረቱ ጥያቄዎች

- በቋሚ መስመርና በተጓዳኝ መስመር መካከል ያለው ልዩነት ምንድነው?
- በኬክሮስና በተጓዳኝ መስመሮች መካከል ያለውን ልዩነት ግለጹ።
- በአካባቢያዊ ጊዜና በዓለም አቀፍ የቀን መለያ መስመር መካከል ያለውን ልዩነት ግለጹ።

ለ) የሚሠሩ ተግባራት

- በ0° ኬንትሮስ ላይ ቀትር ስድስት ሰዓት ቢሆን በሚከተሉት ከተሞች ላይ ሰዓቱ ስንት ይሆናል?
  - ✓ ኒው ዮርክ 74° ምዕራብ
  - ✓ ካይሮ 30° ምሥራቅ
  - ✓ አዲስ አበባ 9° 1' 48" ሰሜን እስከ 9° 03' ሰሜን ኬክሮስ እና 38° 44' 24" እስከ 38° 74° ምሥራቅ ኬንትሮስ
- ከምዕራብ ወደ ምሥራቅ የሚጓዝ መርከብ 180° ላይ ሲደርስ ቀኑ ረቡዕ ቢሆን ዓለም አቀፍ የቀን መለያ መስመሩን ሲሻገር የቀን መቁጠሪያውን ወደ የትኛው ቀን መለወጥ አለበት?
- ከምሥራቅ ወደ ምዕራብ የሚጓዝ መርከብ ዓለም አቀፍ የቀን መለያ መስመር ላይ ሲደርስ ቀኑ እሁድ ቢሆን የቀን መለያ መስመሩን ሲሻገር የቀን መቁጠሪያውን የሚያስተካክለው በየትኛው ቀን ነው?

1.3 የአፍሪካ ዋና ዋና ቋንቋዎች ቤተሰቦች እና ሥርጭታቸው

ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቅ አጥጋቢ የመማር ብቃት
 ተማሪዎች ከዚህ ንዑስ ርዕስ በኋላ፦

- የአፍሪካ ዋና ዋና ቋንቋዎችን ስም ትዘረዝራላችሁ።

ቀጠሎ ታሳት

- ልዕስ-ቋንቋ ቤተሰቦች
- ኮይሣን

◆ ዋና ዋና የቋንቋ ቤተሰቦች

ዛሬ በመላው አፍሪካ የሚነገሩ ከአንድ ሺህ በላይ ቋንቋዎች ይገኛሉ። እነዚህም በአራት ከፍተኛ የቋንቋ ቤተሰቦች ይከፈላሉ። እነርሱም፦

1. **ኒጆር-ኩንጉ፦** የዚህ የቋንቋ ቤተሰብ ተናጋሪ ሕዝብ ከ300-400 ሚሊዮን እንደሚደርስ ይገመታል። ይህ ቋንቋ የሚነገረው በምዕራባዊ፣ ማዕከላዊ፣ ምሥራቃዊ እና ደቡባዊ የአፍሪካ ክፍሎች ነው። የኒጆር ኩንጉ ቋንቋ ተናጋሪዎች በአብዛኛው የአፍሪካ ክፍል ይገኛሉ።

- 2. አፍሮ እስያዊ፡- ይህ ቋንቋ በአፍሪካ በሁለተኛ ደረጃ የሚነገር ሲሆን ከ200-300 ሚሊዮን ተናጋሪዎች እንዳሉት ይገመታል። ቋንቋው የሚነገረው በሰሜናዊ፣ ማዕከላዊ፣ ሰሜን ምሥራቃዊ አፍሪካናበአፍሪካ ቀንድ አካባቢ ነው።
- 3. ናይሎ ሰሐራዊ፡- ይህ ቋንቋ 30 ሚሊዮን ያህል ተናጋሪዎች እንዳሉት ይገመታል። ቋንቋው የሚነገረው በሰሜን ምሥራቅ አፍሪካ ይልቁንም በኢትዮጵያና በአፍሪካ ቀንድ አካባቢ ነው።
- 4. ከይሣን፡- ይህ ቋንቋ እስከ 300,000 የሚደርሱ ተናጋሪዎች አሉት። ቋንቋው የሚነገረው በደቡባዊ አፍሪካ ነው።

ምስል 1.7 የዋና ዋና ቋንቋዎች ሥርዓት

የክለሳ ጥያቄዎች 1.3

በእውቀት ላይ የተመሠረቱ ጥያቄዎች

የሚከተሉትን ጥያቄዎች መልሱ

- የአፍሪካ ዋና ዋና የቋንቋ ቤተሰቦች እነማን ናቸው?
- በኢትዮጵያ እና በአፍሪካ ቀንድ አካባቢ የሚነገሩት የትኞቹ ቋንቋዎች ናቸው?
- በአፍሪካ ውስጥ ምን ያህል ቋንቋዎች ይነገራሉ?
- ብዙ ተናጋሪዎች ያሉት የትኛው የቋንቋ ቤተሰብ ነው?
- አነስተኛ ተናጋሪዎች ያሉት የትኛው የቋንቋ ቤተሰብ ነው?

1.4 ጥንታዊ የአፍሪካ ሥልጣን በግብጽና በካርቲጅ

አንድ ርዕሱ የሚጠበቅ የመማር ብቃት

ተማሪዎች ከዚህ ንዑስ ርዕስ በኋላ፦

- የጥንታዊ አፍሪካ ሥልጣን ማዕከል የነበሩትን የግብጽና የካርቲጅን መገኛ ታመስክታላችሁ።
- የጥንታዊ ግብጽና የካርቲጅን ሥልጣን ጠቀሟታ ታብራራላችሁ።

ቁልፍ ቃላት

- የዕደ ጥበብ ባለሙያዎች
- ቤተ-መቅደስ
- አስከሬን ሣይፈርስ ማቆየት
- መቃብር

◆ የጥንታዊ ግብጽ ሥልጣን

- አብዛኛዎቹ ጥንታዊ ሥልጣንዎች የተጀመሩት በየት አካባቢ ነው?
- ፒራሚድ ምንድን ነው?

የጥንታዊ ግብጽውያን ሥልጣን የተጀመረው በ3000 ዓ.ዓ. አካባቢ በናይል ወንዝ ሸለቆ ውስጥ ነው። ጥንታዊ ግብጾች በናይል ወንዝ ሸለቆ ይኖሩ ነበረ። ቀደምት ግብጽውያን ሦስት የተለያዩ መደቦች ነበራቸው። እነርሱም፦

ከፍተኛ የኅብረተሰብ መደብ፣ መካከለኛ የኅብረተሰብ መደብና ዝቅተኛ የኅብረተሰብ መደብ ይባሉ ነበር።

በከፍተኛ መደብ፦ ውስጥ ነገሥታት፣ ባለመሬቶች፣ ቀሳውስትና ሹማምንት ይመደቡ ነበር።

በመካከለኛው መደብ፦ ደግሞ ነጋዴዎችና ሌሎች ሙያተኞች ሲገኙ።

በዝቅተኛው መደብ፦ ደሀ አርሶ አደሮች ይመደባሉ። ደሀ አርሶ አደሮች ከጭቃ በተሠሩ ደህን ጎጆዎች የሚኖሩ ሲሆን የቀንድ ክብቶችን፣ ፍየሎችንና ሌሎች የቤት እንስሳትን በማርባት ይታወቁ ነበር። በተጨማሪም ከናይል ወንዝ በሚያገኙት ውኃ ሠፊ የመስኖ ሥራ በመሥራት የግብጽን በረሃ ያለሙ ነበረ።

የጥንታዊ ግብጽ መሪዎች ፈርክን በመባል ይታወቁ ነበር።

ፒራሚዶች

ጥንታዊ ግብጽውያን አርሶ አደሮች በቤተ-መቅደስ፣ ቤተ-መንግሥትና የመቃብር ግንባታ ሥራዎች ተሳታፊ ነበሩ። ለፈርክኖች የሚገነቧቸው ግዙፍ መቃብሮች ፒራሚዶች ይባላሉ።

ምስል. 1.8 ፕራሚዶች

እርሻና ንግድ

ግብጽ በማንኛውም ወቅት ዝናብ የማታገኝ ሞቃታማ ሀገር ነች። ነገር ግን ጥንታዊ የግብጽ አርሶ አደሮች የውኃ መውረጃ ሰዮችን ቆፍረው ከናይል ወንዝ ውኃ በመጥለፍ የመስኖ እርሻ ያከናውኑ ነበር። ጥንታዊ ግብጾች በዋናነት የሚያመርቱት ስንዴና ገብስ ሲሆን፣ ባቁላ፣ ቀይ ሽንኩርት፣ ወይን እና ቴምርም ያመርቱ ነበር። በተጨማሪም የወተትና የሥጋ ከብቶችን፣ ፍየሎችንና አህዮችንም ያረቡ ነበር።

የጥንታዊ ግብጽ ነጋዴዎች በምሥራቅ ሶርያ እና ሊባኖስ ተጉዘው የብር እና ብረት ማዕድኖችን እንዲሁም ፈረሶችን ሲገዙ ከግብጽ በስተደቡብ ከሚገኘው ኑቢያ ከተባለው ሀገር ደግሞ የዝሆን ጥርስ፣ መዳብ፣ የቀንድ ከብቶችንና ቅመማ ቅመሞችን ይገዙ ነበር።

እምነቶች

ጥንታዊ ግብጻውያን ከሞት በኋላ ሕይወት አለ ብለው ያምኑ ነበረ። በዚህም ምክንያት ማንኛውንም ሬሣ ለብዙ ዘመናት ሳይፈራርስ አድርቆ ለማቆየት መሚሉ በተባለ ዘዴ ይጠቀሙ ነበር።

ሥነ ጽሑፍ

ጥንታዊ ግብጾች “ሔሮግላፊክስ” የተሰኘ የአጻጻፍ ዘዴ ነበራቸው። ሔሮግላፊክስ ሥዕላዊ የአጻጻፍ ዘዴ ሲሆን ግብጻውያን በመጀመሪያ ወቅት የሚጽፉት በድንጋይ ወይም በእንጨት ላይ እየቀረፁ ነበረ። በኋላ ግን “ፓፒረስ” በተባለ ወረቀት መሰል ነገር መጠቀም ጀምረዋል። “ፔፐር” (ወረቀት) የሚለው የእንግሊዝኛ ቃል የተወሰደው በእርግጥም ፓፒረስ ከተሰኘው የጥንታዊ ግብጾች ቃል ነው።

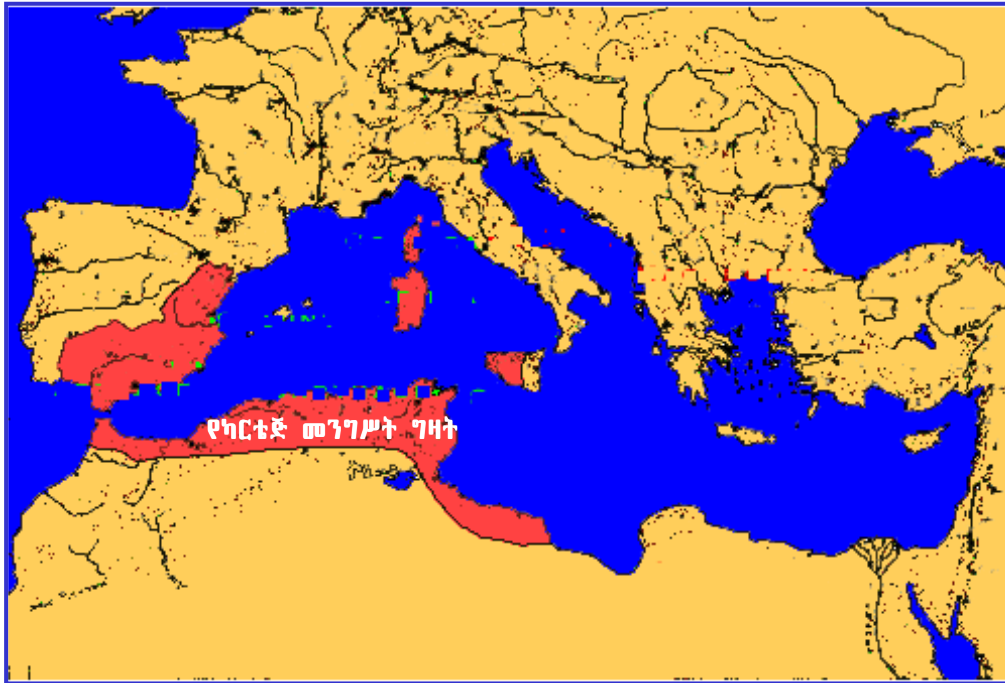
ሣይንስ

ጥንታዊ ግብጻውያን በሒሳብ፣ በሥነ-ፈለግና በሕክምና ሙያ ከፍተኛ አስተዋጽኦ አበርክተዋል። ግብጻውያን የሥነ-ፈለግ ተመራማሪዎች በዓመት ውስጥ 365 ቀናትን የያዘ የቀን መቁጠሪያ ይጠቀሙ ነበር። በተጨማሪም በሕክምናው ዘርፍ አዳዲስ ግኝቶችን አስተዋውቀዋል።

◆ የጥንታዊ ካርቲኛ ሥልጣን

- ካርቲኛ ከተማ የምትገኘው የት ነበረ?

ምስል. 1.9 ካርቲኛ

ካርቲኛ በጥንት ዘመን ከነበሩት ታላላቅ ከተሞች አንደኛዋ ስትሆን በጣም የበለፀገች የንግድ ማዕከል ነበረች። የካርቲኛ ከተማ በሰሜን አፍሪካ በሜዲትራኒያን ባሕር ዳርቻ ላይ የዛሬዋ ቱኒስ ከተማ ከምትገኘበት ሥፍራ አቅራቢያ ትገኝ ነበረ።

ካርቲኛ የተቆረቆረችው እ.ኤ.አ በ814 ዓ.ዓ ፎሪሺያን በተሰኙ ሕዝቦች ነበር። ዙሪያዋን በልዩ ችሎታና ጥበብ በተሠራ ጠንካራ የግንብ አጥር የተከበበች ከተማ ነበረች። የዚህ ግንብ ከፍታ ወደ ላይ 12 ሜትር ሲሆን ውፍረቱ ደግሞ 9 ሜትር ነው። በካርቲኛ የነበረው ሥርዓተ - መንግሥት የሚመራው በጥቂት ኃያላን ሰዎች አመራር (oligarchy) ነበረ። ምንም እንኳን የካርቲኛ ከተማ ነዋሪዎች ያቋቋሙት ሕዝባዊ ምክር ቤት ቢኖርም እውነተኛው የፖለቲካ ሥልጣን የተያዘው በጥቂት ኃያላን ነበረ። ካርቲኛ በጣም ሰፊ ግዛት በበላይነት ለመቆጣጠር የቻለች የመጀመሪያዋ ከተማ ነበረች። ሰሜን አፍሪካ፣ ደቡባዊ ስፔን፣ ሜዲትራኒያን ባሕር ላይ የሚገኙት የኮርሲካ፣ ሳርዲኒያና ሲሲሊ ደሴቶች በሙሉ የካርቲኛ ግዛት ነበሩ።

የሮማውያን መንግስት የሲሲሊን ደሴት ለራሱ ለማድረግ በመሻቱ ከካርቲኛ መንግሥት ጋር ሦስት ጦርነቶችን አድርጓል። ሦስቱም ጦርነቶች የተካሄዱት እ.ኤ.አ ከ264 ዓ.ዓ. እስከ 146 ዓ.ዓ. ባለው ጊዜ ነበር። ጦርነቶቹ “የፑኒክ ጦርነት” በመባል ይታወቃሉ። ፑኒክ የሚለው ቃል የመጣው «ፑኒክስ» ከሚለው የላቲን ቃል ሲሆን ትርጓሜውም ፎሪሺያን ማለት ነው። በሦስተኛው የፑኒክ ጦርነት ካርቲኛ ተሸንፋ የሮማውያን መንግሥት አካል ሆናለች።

የክለሳ ጥያቄዎች 1.4

ሀ. በአውቀት ላይ የተመሠረቱ ጥያቄዎች

1. የሚከተሉትን ግለጹ

- ሔይሮግላሬክስ
- ፓፒረስ
- ፈርኦን
- ፒራሚድ

2. የሚከተሉትን ጥያቄዎች መልሱ

- በጥንታዊ ግብፅ የነበሩትን ዋና ዋና መደቦችን ግለጹ።
- ከሞት በኋላ ሕይወት በሚለው እምነት መሠረት ጥንታዊ ግብጻውያን ምን ሠሩ?
- የፑቲክ ጦርነቶች ያስከተሉት ውጤት ምን ነበረ?
- የጥንታዊ ግብጻች ሥልጣኔ የተጀመረበትን ቦታ እና ጊዜ ግለጹ።
- ጥንታዊ ግብጻች የተጠቀሙበትን የአጻጻፍ ዘዴ ግለጹ።
- የካርቴጅ መሥራቾች እነማን ነበሩ?
- ሮም እና ካርቴጅ ጦርነት ያካሄዱት በምን ምክንያት ነበር?
- በሮም እና በካርቴጅ መካከል የተካሄደው ጦርነት ምን ይባል ነበረ?

ለ. የሚሠሩ ተግባራት

- ማጣቀሻ ጽሑፎችን በመጠቀም ጥንታዊና የዛሬዎን ግብጽ በማወዳደር አጭር ሪፖርት አዘጋጁ።
- የጥንታዊ ግብጽንና የካርቴጅን ሥልጣኔ በማነጻጸር አጭር ጽሑፍ አዘጋጁ።

1.5 የቅድመ ቅኝ ግዛት ዘመን ሀገሮች

ከንዑስ ርዕስ የሚጠበቅ አጥጋቢ የመማር ብቃት

ተማሪዎች ከዚህ ንዑስ ርዕስ በኋላ፦

- በቅድመ ቅኝ አገዛዝ ዘመን የጥንታዊ ማሲና ፈንጅ ግዛት የምጣኔ ሀብት መሠረትን ትተነትናላችሁ።
- በቅድመ ቅኝ አገዛዝ ዘመን የነበረውን የዚምባብዌ የሥነ ሕንጻ ጥበብ ታደንቃላችሁ።

ቁልፍ ቃላት

- ቅድመ ቅኝ - አገዛዝ
- አመፅ
- ቅዱስ ቦታ መሣሰም

1. ጥንታዊ ዚምባብዌ

• ጥንታዊ ዚምባብዌ የምትገኘው የት ነበር?

ዚምባብዌ የተሰኘው የሀገር ስም የተገኘው በዚሁ ስም ትጠራ ከነበረችው ጥንታዊ የንግድ ከተማ ነው። ይህች ከተማ የተመሠረተችው ሾና በተሰኙ ማኅበረሰቦች እ.ኤ.አ. በ1000 ዓ.ም. አካባቢ ነው። ዚምባብዌ ወይም “ታላቋ ዚምባብዌ” የሚለው የሾና ቃል ሲሆን ትርጓሜውም “የድንጋይ ቤት” ማለት ነው።

እ.ኤ.አ በ1400 ዓ.ም. አካባቢ ዚምባብዌ ከፍተኛ ምጣኔ ሀብታዊና ማኅበራዊ ዕድገት ደረጃ ላይ ደርሷል ነበር። ካራንጋ የተባለ የሾና ማኅበረሰብ ቅርንጫፍ ሞኖሞታፓ የተባለ ሌላ መንግሥት አቋቋመ። በካራንጋ ቡድን የተቋቋመው ሞኖሞታፓ መንግሥት የዛሬዋን ዚምባብዌ አብዛኛውን ክፍል ተቆጣጥሮ ነበረ። እ.ኤ.አ በ1400ዎቹ ዓ.ም ማለቂያ አካባቢ ቻንግማይር የተሰኘ ሌላ መንግሥት ሮዝዌ በተባለ ማኅበረሰብ ተመሠረተ። ይህ ማኅበረሰብ የካራንጋ ሕዝብ አባል ነው። የሮዝዌይ ማኅበረሰብ ቻንግማይርን የመሠረተው ሞኖሞታፓን በአመጽ ካስወገደ በኋላ ነበረ። የቻንግማይር መንግሥት ከሞኖሞታፓ መንግሥት የበለጠ ጠንካራ ነበረ።

ነገር ግን የቻንግማይር መንግሥት በተራው እንጉኒ በተባሉ ሌሎች ማኅበረሰቦች ከሥልጣን ተወገደ። በመጨረሻም ከቻንግማይር ውድቀት በኋላ የዚምባብዌ ከተማ ቀስ በቀስ እየወደቀችና አየተረሳች ሔደች።

ውስን ጥናት

የዚምባብዌ የወርቅ ንግድ

እ.ኤ.አ. በ1000 ዓ.ም. አካባቢ የዚምባብዌ አርብቶ አደሮች እና አርሶ አደሮች በዛምቤዚ እና በሊምፓፓ ወንዞች መካከል ወደ ሚገኘው ሰፊ ቦታ ሔደው ከሰፈሩ በኋላ፣ ብዙም ሳይቆይ በሰፈሩበት አካባቢ ከፍተኛ ክምችት ያለው የወርቅ ማዕድን በማግኘታቸው በወርቅ ላይ የተመሠረተ የንግድ ሥራ በስፋት ማካሔድ ችለው ነበር።

ስለሆነም ዚምባብዌ በምሥራቅ አፍሪካ ከሚገኙት ጥንታዊ የወደብ ከተሞች ጋር በወርቅ ላይ የተመሠረተ የንግድ ቁርኝት ነበራት። ከሕንድ እና ከቻይና የመጡ ልዩ ልዩ ቁሳቁሶች ዚምባብዌ ውስጥ በቅሪተ አካላት ቁፈራ ተገኝተዋል። እነዚህ ቁሳቁሶች ከወርቅ ንግድ በተገኘ ትርፍ በዚምባብዌ መሪዎች እንደ ተገዙ ይገመታል።

2. ጥንታዊ ማሊ

• ጥንታዊ የማሊ መንግሥት ከፍተኛ ሥልጣን የተመሠረተው በማን ነበር?

በምዕራብ አፍሪካ የነበረው የማሊ መንግሥት የተመሠረተው ማንዲንጎ እየተባለ በሚጠራ ሕዝብ ነው። እኤአ በ1240 ዓ.ም. ሱንዲያታ ኬይታ የተባለ ወጣት የማሊ መሪ የጋናን መንግሥት አሸንፎ በምዕራብ አፍሪካ የነበረውን የወርቅና የጨው ሀብት ተቆጣጠረ።

እ.ኤ.አ ከ1312 እስከ 1337 ዓ.ም. በማሊ የነገሠው ማንሣ ሙሣ ሀገሪቷን በምጣኔ ሀብትና በባሕል ከፍተኛ ደረጃ ላይ ያደረሰ መሪ ነው። ቲምቡክቱ በመባል የምትታወቀው ከተማ ገናና የእስልምና ሀይማኖት ትምህርት ማዕከል ነበረች። በማሊ ግዛት ውስጥ የነበሩት ሌሎች ከተሞች በንግድ ማዕከልነት ያገለግሉ ነበሩ። የአብዛኛው የማሊ ሕዝብ መተዳዳሪያው እርሻ እና ከብት እርባታ ነበረ።

በ14ኛው ክፍለ-ዘመን ማብቂያ አካባቢ የእርስ በርስ ጦርነት በመነሳቱ የማሊ መንግሥት ኃይል እየተዳከመ ሄደ። በመጨረሻም በምዕራብ አፍሪካ ኃይል እየሆነ በመጣው በሶንጋይ ተተክቷል።

ውስጥ ጥናት

ማሊ (የማንሳ ሙሳ የፀሎት ጉዞ)

እ.ኤ.አ. በ 1324 ዓ.ም ማንሳ ሙሳ የተባለው የማሊ ንጉሥ ለፀሎት ወደ መካከተማ ተጉዞ ነበር። ለእስልምና እምነት ተከታዮች ቅዱስ ሥፍራ የሆነችው የመካከተማ የምትገኘው በአረብ ሀገር ነው።

ማንሳ ሙሳ ወደ መካከል ሲጓዝ 60,000 ሰዎችን በማስከተልና በ 80 ግመሎች፣ በእያንዳንዳቸው ላይ 136 ኪሎ ግራም የሚመዘን ወርቅ በማስጫን ነበር። ንጉሡም በጉዞው ላይ ለሰዎች ወርቅ በመስጠት ማሊ በጣም ሀብታምና ታላቅ ሀገር መሆንን ለማሳየት ሞክሮአል። ይህንን ሁኔታ የሰሙ አንዳንድ የአውሮፓ መንግሥታት መሪዎች ከማሊ ጋር የንግድ ግንኙነት እንደመሠረቱና ወርቅ መግዛት እንደጀመሩ ይነገራል።

3. ቅድመ ቅኝ አገዛዝ ፈንጅ

- **የፈንጅ መንግሥት መገኛ የት ነበረ?**

ፈንጅ በመባል የሚጠራው የሙስሊም መንግሥት የነበረው በዛሬዎ ሱዳን ነው። ይህ መንግሥት የተመሠረተው በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን ነበረ።

ስለፈንጅ ሕዝብ የመጀመሪያ ታሪክ የሚገልጽ መረጃ የለም። ሆኖም ሺሊክ በመባል ከሚታወቅ ማንበረሰብ ሳይመጣ አይቀርም የሚል ግምት አለ። የሺሊክ ሕዝብ በነጭ ዐባይ (ናይል) ዙሪያ የሚኖር ሕዝብ ነው።

በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን መግቢያ አካባቢ የፈንጅ ሕዝብ የእስልምናን ሃይማኖት ተቀበለ። በተመሳሳይ ወቅት ሰናይ የተሰኘችውን ዋና ከተማውን መሠረተ።

የፈንጅ ሠራዊት የሱዳንን ሰሜናዊ ክፍል እንዲሁም በጥቁርና በነጭ አባይ (ናይል) መካከል የሚገኘውን አካባቢ ተቆጣጥሮ ነበር። በዚህም ምክንያት በአካባቢው የፈንጅ ሕዝብ የተፈራና የተከበረ ነበረ። ነገር ግን ከ17ኛው መቶ ክፍለ-ዘመን ጀምሮ አንዳንድ የፈንጅ ሹማምንት አመጽ ማከላከያ ጀመሩ። በዚህም ምክንያት የፈንጅ ኃይል እየተዳከመ ሔደ። በመጨረሻም በ1821 ዓ.ም. የፈንጅ ግዛት በግብጾች ተያዘ።

ውስጥ ጥናት

ጥንታዊ ፈንጅ

የፈንጅ ሙስሊም መንግሥት በጎረቤት ከሚገኙ ሕዝቦችና መንግሥታት ጋር በተለያዩ ምክንያት ግጭት ውስጥ ይገባ ነበር። በኢትዮጵያ ከሚገኘው የክርስቲያን መንግሥት ጋር በንግድ ፋክክር የተነሣ ሁለት ጊዜ ጦርነት አድርጓል። የመጀመሪያው እ.ኤ.አ. በ1620 ዓ.ም በንጉሥ ሱስንዮስ ዘመን ሲሆን፣ የክርስቲያን ሠራዊት ወደ ፈንጅ ግዛት በመዝመት ብዙ መንደሮችን አቃጥሎና ደምስሶ ተመልሷል። እንዲሁም እ.ኤ.አ በ1730ዎቹ በዳግማዊ ኢያሱ ዘመን መንግሥት ሁለተኛው ጦርነት ተካሂዷል።

የክለሳ ጥያቄዎች 1.5

ሀ) የሚከተሉትን ግለጹ

- ሮዝዊ
- እንጉኒ
- ማንሣ መሳ
- ሥናር
- ካራንጋ
- ማንዲንጎ
- ቴምቡክቱ
- ሺሊክ

ለ) የሚከተሉትን ጥያቄዎች መልሱ።

- የዚምባብዌን ከተማ የቆረቆሩት እነማን ነበሩ?
- በምዕራብ አፍሪካ ጠንካራ መንግሥት ያቋቋመው በየትኛው ሀገር ይገኛል?
- በቀድሞ ማሊ የነበሩት ዋና ዋና የንግድ ሸቀጦች ምን ምን ነበሩ?
- በሾና ቋንቋ “ዚምባብዌ” የሚለው ቃል ምን ማለት ነው?
- የሞኖሞታፓን መንግሥት ያቋቋመው እነማን ነበሩ?
- በሮዝዊ ማኅበረሰብ የተመሠረተው መንግሥት ማን ይባላል?
- የቻንግማይርን መንግሥት ያስወገዱት ሕዝቦች እነማን ነበሩ?
- የማሊን መንግሥት የመሠረቱት እነማን ነበሩ?
- በማሊ ውስጥ የሚከተሉትን ሁለት መሪዎች ሚና ግለጹ።
  - ሱንዲያታ ኬይታ
  - ማንሣ መሳ
- የማሊን መንግሥት የተካው ማነው?
- የፋንጅን መንግሥት አመሠራረት በአጭሩ ግለጹ።
- የፋንጅ መንግሥት የተያዘው በማን እና መቼ ነበረ?

ሐ) የሚሠሩ ተግባራት

- ዚምባብዌ፣ ማሊ እና ፋንጅ ከቅኝ ግዛት ዘመን በፊት ይገኙበት የነበረውን ቦታ በካርታ ላይ አመልክቱ።
- ከዚምባብዌ፣ ከማሊ፣ ወይም ከፋንጅ ባህል በይበልጥ ያስደስታችሁን ከመረጣችሁ በኋላ ስለመረጣችሁት ባሕል አጠር ያለ ጽሑፍ አቅርቡ።

1.6 የሲራራ ንግድ የኢትዮጵያ ሕዝቦችን ለማገናኘት የነበረው ፋይዳ

ከንዑስ ርዕስ የሚጠበቅ አጥጋቢ የመማር ብቃት

ተማሪዎች ከዚህ ንዑስ ርዕስ በኋላ፦

- የኢትዮጵያን ሕዝብ በማገናኘት በኩል የሲራራ ንግድ ያደረገውን አስተዋጽኦ ታደንቃላችሁ።
- የንግድ መስመሮችን መነሻ ትሰደላችሁ።

ቀጠላ ቃላት

- ዝባድ
- ዕጣን
- ቅመማ ቅመም

ንግድ፣ ልዩ ልዩ ሽቀጦችን የመግዛትና የመሸጥ ሥርዓት ነው። ንግድ ለባህል፣ ለሥልጣኔ እንዲሁም ለሸቀጥ ልውውጥ ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው። ንግድ አካባቢያዊና የረጅም ርቀት ተብሎ በሁለት ይከፈላል።

አካባቢያዊ ንግድ፡ በአንድ በተወሰነ አካባቢ በሚኖሩ ሕዝቦች መካከል የሚደረግ የሸቀጥ ልውውጥ ነው።

የረጅም ርቀት ንግድ፡ በተለያዩ አካባቢዎች ወይም ሀገሮች መካከል የሚካሄድ የሸቀጥ ሽቀጦች ልውውጥ ነው። ይህ ንግድ የሀገር ውስጥ ንግድና የውጭ ንግድን አጣምሮ ይይዛል።

• ሰዎች ከንግድ እንቅስቃሴ ውጭ ስመናር ይችላሉን?

◆ የሲራራ ንግድ በኢትዮጵያ

በኢትዮጵያ ውስጥ የሲራራ ንግድ ማንሰራራት የጀመረው በአሥራ ዘጠነኛው ክፍለ ዘመን ነበር። የዘመኑ ግንባር ቀደም ነጋዴዎች ጀባርቲ እና አፍቃላ በመባል ይታወቃሉ።

ጀባርቲ በሰሜን ኢትዮጵያ የነበሩ ሙስሊም ነጋዴዎች ሲሆኑ አፍቃላ በደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ የኦሮሞ ሙስሊም ነጋዴዎች ነበሩ።

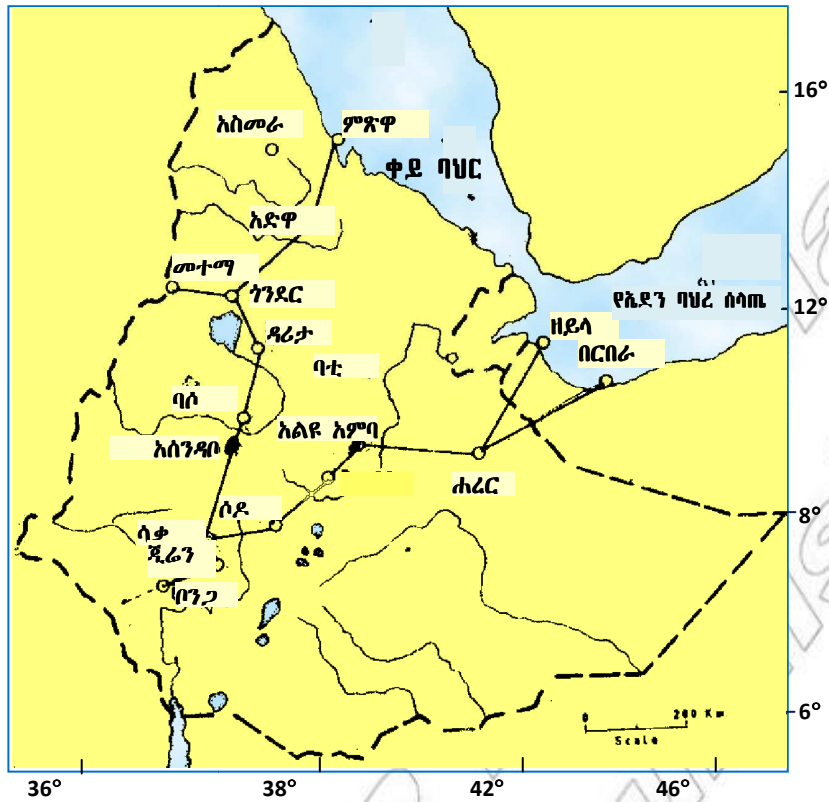
በኢትዮጵያ ውስጥ በረጅም ርቀት ንግድ ሥራ የሚሰማሩት ሲራራ ነጋዴዎች ነበሩ። እነዚህን ነጋዴዎች በመሪነት የሚያገለግሉዋቸው ሰዎች ነጋድራስ በመባል የሚታወቅ የማዕረግ ስም ነበራቸው።

1. ዋና ዋና ሽቀጦች

በሲራራ ንግድ አማካኝነት ምርቶች ከሀገሪቱ አንድ ጫፍ ወደ ሌላኛው ይዘዋወሩ ነበር። በተጨማሪም በኢትዮጵያ የተመረቱ ምርቶች ወደ ሌላ ሀገር ይላካሉ እንዲሁም ከሌላ ሀገር ወደ ኢትዮጵያ የተለያዩ ሽቀጦች ይገቡ ነበር። ከሀገር ውጭ የሚላኩት ሽቀጦች የዝሆን ጥርስ፣ ዝባድ፣ ወርቅ፣ ቆዳና ሌጦ፣ ዕጣን፣ ቡና እንዲሁም ባሪያዎች ነበሩ። እነዚህ ሽቀጦች የሚመጡት ከደቡብ ምዕራብ ኢትዮጵያ ነበረ። ወደ ሀገር ውስጥ የሚገቡት ሽቀጦች ደግሞ መዳብ፣ ቅመማ ቅመም፣ የተለያዩ አልባሳት፣ ጨሌ፣ የሐር ጨርቅ፣ የብር ማዕድን፣ ልዩ ልዩ የጦር መሣሪያዎች ቀለሀዎች እንዲሁም ልዩ ልዩ ቁሳቁሶች ነበሩ።

2. ገበያዎችና የንግድ መስመሮች

ዋና ዋናዎቹ ገበያዎች የሚገኙት ከደቡብ ምዕራብ እስከ ሰሜናዊ የኢትዮጵያ ክፍል በተዘረጋው የንግድ መስመር ላይ ነበረ። እነርሱም የሚከተሉት ናቸው፤ ቦንጋ በከፋ፣ ሒርማታ በጂማ፣ አሰንዳቦ በወለጋ፣ባሶ በጎጃም፣ አድዋ በትግራይ ሲሆኑ የንግድ መስመሩ የሚቆመው በቀይ ባሕር ዳርቻ በምትገኘው በምዕዋ ወደብ ላይ ነበረ። ከምዕራብ ወደ ምሥራቅ በሚያመራው ሁለተኛው የንግድ መስመር ላይ በጉራጌ ሶዶ፣ በሰሜን ሸዋ አንኮበር እና አልዩ አምባ፣ በሐረርጌ ድሬ ዳዋና ሐረር ገበያዎች ይገኙ ነበር። የዚህኛው የንግድ መስመር መድረሻ በኤደን ባሕረ-ሠላጤ ዳርቻ በሚገኙት ዘይላ እና በርቦራ የተባሉት ወደቦች ነበሩ።

ምሥል 1.10 ጥንታዊ የሲራራ የንግድ መስመሮች

3. የመገበያዪ ዘዴዎች

በ19ኛው መቶ ክፍለ-ዘመን በኢትዮጵያ በስፋት ጥቅም ላይ ይውል የነበረው የመገበያዪ ገንዘብ "አሞሌ ጨው" ነበረ። ሌላው መገበያዪ "ማሪያ ቴሬዛ" በመባል የሚታወቀው ገንዘብ ነው። ይህ ገንዘብ ከብር ማዕድን የተሠራ ሲሆን ወደ ኢትዮጵያ የገባው በ18ኛው መቶ ክፍለ-ዘመን መጨረሻ ከአስትራይ ነው። ስሙን ያገኘውም ከአስትራይ ንግሥት ነበር።

ምሥል 1.11 ማሪያ ቴሬዛ

4. የሲራራ ንግድ ሚና

የሲራራ ንግድ የኢትዮጵያን ልዩ ልዩ ማኅበረሰቦች በምጣኔ ሀብት (economy) አስተሳሰብ አለፈ። በኅብረተሰቡ ውስጥ የሸቀጥ ልውውጥ ብቻ ሳይሆን የአዳዲስ ሐሳቦችና አመለካከቶች ልውውጥ እንዲካሄድ ረድቷል።

በሁለተኛ ደረጃ ንግድ ለሀገሪቱ ዋነኛ የገቢ ምንጭ በመሆን አገልግሏል። መሪዎች ከንግድ በሚገኘው ገቢ ሥልጣናቸውን ማጠናከር ችለዋል።

በሦስተኛ ደረጃ በጊቤ ወንዝ ሸለቆ አካባቢ የነበሩ የኦሮሞ ማኅበረሰቦች ሃይማኖታዊና ፓለቲካዊ ለውጥ እንዲያመጡ እንዲሁም የቀድሞውን ልማዳዊ አሠራር ትተው የንጉሣዊ አገዛዝ ሥርዓት እንዲከተሉ ሁኔታዎችን አመቻችቷል። እንዲሁም በሲራራ ነጋዴዎች አማካኝነት የአስልምና ሃይማኖት በአካባቢው ሊስፋፋ ችሏል። በአራተኛ ደረጃ የገንዘብ አገልግሎት እየተስፋፋ በመምጣቱ ቀረጥ በገንዘብ መልክ እንዲሰብሰብ አስችሎአል።

በአምስተኛ ደረጃ ንግድ በቋንቋ፣ በባሕል፣ በሃይማኖት፣ በብሔር፣ በታሪክ የሚለያዩ የኢትዮጵያ ሕዝቦችን ለማቀራረብ አስችሏል።

የክለሳ ጥያቄዎች 1.6

የሚሠሩ ተግባራት

- በኢትዮጵያ የሲራራ የንግድ መስመሮችን የሚያሳይ ካርታ ሥሩ።
- ዋና ዋና ሸቀጦችን ዘርዝሩ።
- የሲራራ ንግድ የኢትዮጵያን ሕዝብ በማስተሳሰር የነበረውን ጠቀሜታ በተመለከተ ተወያዩ።
- የሲራራ የንግድ መስመሮችና አቅጣጫቸውን በተመለከተ ተወያዩ።

1.7 የህዝብ ስርጭትና አሰፋፈር

ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቅ አጥጋቢ የመማር ብቃት

ተማሪዎች ከዚህ ንዑስ ርዕስ በኋላ፦

- በሕዝብ ሥርጭት ላይ ተጽእኖ የሚያሳድሩ ምክንያቶችን መገለጽ ትችላላችሁ።
- የህዝብ ሥርጭትን የሚወስኑ ምክንያቶችን ከሕዝብ አሰፋፈር ጋር ታዛምዳላችሁ።
- የአፍሪካ ሕዝብ አሠፋፈር ምን እንደሚመስል ከካርታ ላይ ትሰደላችሁ።

ቁልፍ ቃላት

- የሕዝብ ሥርጭት
- የተጠጋጋ የሕዝብ አሠፋፈር
- የተበታተነ የሕዝብ አሠፋፈር
- የሕዝብ ጥገገት

◆ የሕዝብ ሥርጭትና አሠፋፈር

የሕዝብ ስርጭትና አሠፋፈር የሚወስኑ ቁልፍ ምክንያቶች

በአፍሪካ ውስጥ በጣም ሰፊ አካባቢዎች ዝቅተኛ የሕዝብ ጥግግት ያላቸው ሲሆን በጣም ትንሽ አካባቢዎች ደግሞ ከፍተኛ የሕዝብ ጥግግት አላቸው። በዚህም የተነሳ የሕዝብ ስርጭት በአፍሪካ እኩል ወይም የተመጣጠነ አይደለም። የሕዝብ ሥርጭትና አሠፋፈር የተለያዩ እንዲሆን የሚያደርጉት ቁልፍ ምክንያቶች ተፈጥሮአዊና ሰው ሰራሽ ተብለው በሁለት ይከፈላሉ።

◆ ተፈጥሮአዊ ምክንያቶች (Physical Factors)

የሕዝብ ሥርጭትና አሠፋፈርን ከሚወስኑ ቁልፍ ተፈጥሮአዊ ምክንያቶች ጥቂቶቹ-የአየር ንብረት፣ የመሬት አቀማመጥ (Relief)፣ የአፈር ዓይነት፣ የእጽዋት ሥርጭት፣ የበሽታዎች መኖር የመሳሰሉት ናቸው።

ሀ. የመሬት አቀማመጥ

የመሬት አቀማመጥ በሕዝብ ሥርጭትና ጥግግት ላይ የተለያዩ ተጽእኖዎች አሉት። እጅግ በጣም ከፍተኛ እና ዝቅተኛ አካባቢዎች ያላቸው የሕዝብ ጥግግት ዝቅተኛ ነው። ለምሳሌ የካሜሮን፣ የኢትዮጵያ፣ የኬንያና የታንዛንያ ከፍተኛ ተራራዎች ያላቸው የሕዝብ ጥግግት ዝቅተኛ ነው። በሌላ በኩል አምባ ምድሮች (Plateau Lands) ለምሳሌ የምዕራብ አፍሪካ የባሕር ዳርቻዎች፣ የማግራብ (የሰሜን ምዕራብ አፍሪካ) የባሕር ዳርቻዎች ከፍተኛ የሕዝብ ክምችት የሚገኝባቸው ቦታዎች ናቸው።

ለ. የአየር ንብረት

በአፍሪካ የሕዝብ ሥርጭት ሁኔታ ላይ ጉልህ ተጽእኖ የሚያሳድረው ዐቢይ ተፈጥሮአዊ ምክንያት የአየር ንብረት ነው። ለምሳሌ ከ 380 ሚሊሜትር በታች የዝናብ መጠን ያላቸው አካባቢዎች ያላቸው የሕዝብ ጥግግት ዝቅተኛ ነው። በሰሐራ፣ በካላሀሪ፣ በሶማሊያ፣ በኒይካ (ማዕከላዊና ደቡባዊ ኬንያ) አካባቢዎች የሚገኙ በረሃማ እና ከፊል በረሃማ አካባቢዎች ያላቸው የዝናብ መጠን ዝቅተኛ በመሆኑ ያላቸው የሕዝብ ጥግግት ዝቅተኛ ነው።

ሐ. የእጽዋት ሽፋን

የእጽዋት ሽፋን የአየር ንብረት ነጸብራቅ ነው። ጥቅጥቅ ያለ ወይም ምንም ዓይነት የእጽዋት ሽፋን የሌለባቸው አካባቢዎች ለኑሮ ምቹ ባለመሆናቸው ለመኖሪያነት አይመረጡም። ስለዚህም ያላቸው የሕዝብ ጥግግት ዝቅተኛ ነው። ለምሳሌ በምድር ወገብ አካባቢ በሚገኘው የሐሩር ሞቃት ዝናባማ ደን የእጽዋት ሽፋኑ በጣም ጥቅጥቅ ያለ በመሆኑ ለእንቅስቃሴ አይመችም። ስለዚህም ለመኖሪያነት አይመረጥም። በተመሳሳይ ሁኔታ የሰሃራ በረሃ አካባቢ የዝናብ መጠኑ በጣም ዝቅተኛ በመሆኑ የእጽዋት ሽፋኑ ዝቅተኛ ነው። ስለዚህም አካባቢው ለመኖሪያነት አይመረጥም።

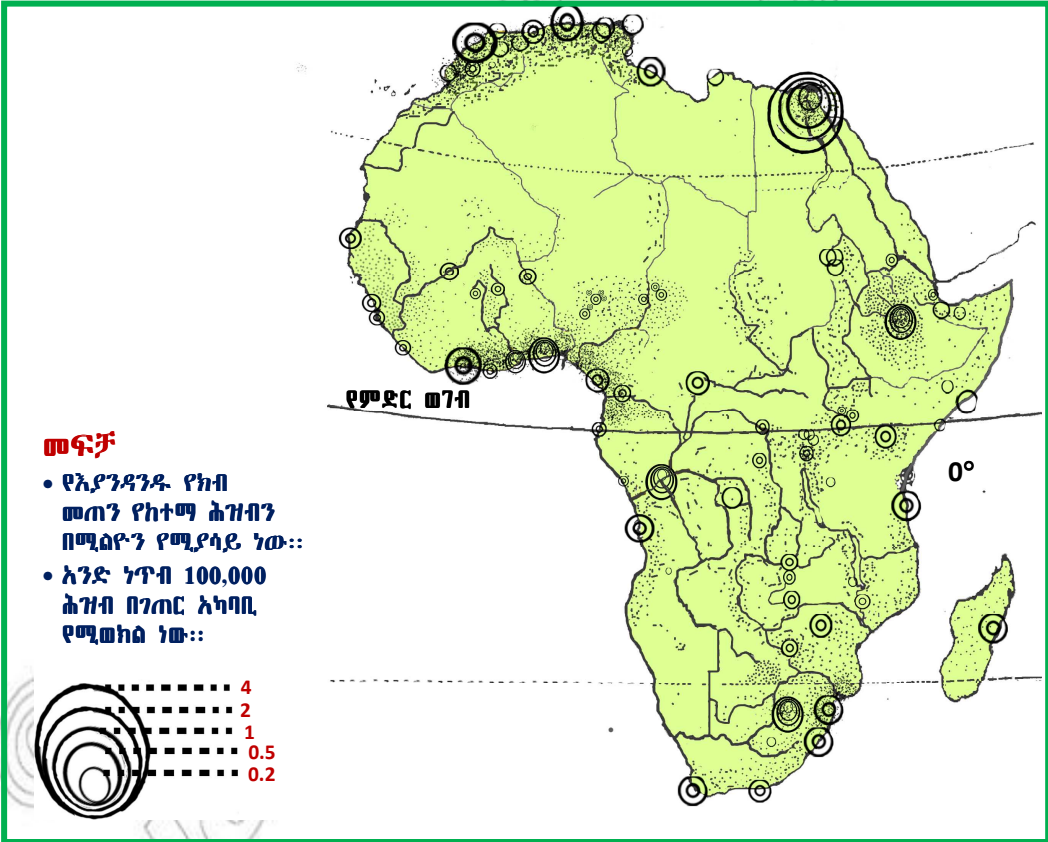
መ. የአፈር ዓይነት

አንድን አካባቢ ለመኖሪያነት ተመራጭ ከሚያደርጉት ሁኔታዎች አንዱ የአፈር ሁኔታ ነው። ለም አፈር ያለበት አካባቢ ከፍተኛ የሕዝብ ጥግግት አለው። በተቃራኒው ደካማና ጠፍ አፈር ያለው አካባቢ መስፈር የሚፈልግ ሕዝብ አይኖርም። ለምሳሌ ውሃ የሚተኛባቸው ሸክላማ አፈር (Lateritic soil) ያላቸው ቦታዎች ሰፊ የሕዝብ ጥግግት የላቸውም። በሌላ በኩል የወንዝ ሸለቆዎች፣ የደለል አፈር ክምችት ያለባቸው ቦታዎች፣ እና በእሳተ ገሞራ አፈር የበለጸጉ አካባቢዎች (የምሥራቅ አፍሪካ ከፍተኛ ቦታዎች እና የኢትዮጵያ አምባ ምድሮች (Plateaus) ከፍተኛ የሕዝብ ጥግግት አላቸው።

ሠ. የበሽታዎች መኖር

በአፍሪካ የሐሩር ሞቃት ክልል የተለያዩ የበሽታ ዓይነቶች ስላሉ የአካባቢው የሕዝብ ጥግግት በጣም ዝቅተኛ ነው።

ለምሳሌ የወባ በሽታና የቆላ ዝንብ በሰዎች ላይ የሚያስከትሉት የጤና ችግር ከፍተኛ በመሆኑ በጣም ዝቅተኛና ሞቃታማ አካባቢዎች ለመኖሪያነት አይመረጡም። ስለዚህም በኮንጎ (ዛየር)፣ በጋቦን፣ በህምቢያና፣ በሰሃራ በረሃ፣ በናሚብያ በካልሃሪ በረሃዎች፣ በአፍሪካ ቀንድ ቆላማ አካባቢዎች የሚኖረው የሕዝብ ጥግግት በጣም ዝቅተኛ ነው።

ምሳሌ 1.12 የሕዝብ አሠፋፈር በአፍሪካ

ወሰን ጥናት

የአፍሪካ የአየር ንብረት

1. የምድር ወገብ አካባቢ የአየር ንብረት (Equatorial Climate)

የምድር ወገብ አካባቢ የአየር ንብረት በአብዛኛው የሚገኘው ከ0° እስከ 6° ሰሜንና ደቡብ ባለው አካባቢ መካከል ነው። የአካባቢው ዕለታዊም ሆነ ወርታዊ አማካይ የሙቀት መጠን ዓመቱን ሙሉ ከፍተኛ ነው። ዕለታዊ ሙቀቱ ብዙውን ጊዜ እስከ 35° ሴልሽየስ ይደርሳል። ነገር ግን በየወሩ አማካይ ሙቀት 29° ሴልሽየስ አካባቢ ነው። በዓመታዊ ከፍተኛ እና ዝቅተኛ ሙቀት መሐከል ያለው ልዩነት ብዙውን ጊዜ በ 1° ሴልሽየስ እና 2° ሴልሽየስ መካከል ነው። የምድር ወገብ የአየር ንብረት ባለበት አካባቢ በትነት አማካይነት የሚፈጠር ከፍተኛ የዝናብ መጠን አለ። ዓመታዊ የዝናብ መጠኑም ከ1750 እስከ 2250 ሚሊ ሜትር ይደርሳል። የምድር ወገብ የአየር ንብረት የጊኒ ባሕር ሰላጤን፣ የኮንጎ ተፋሰስ፣ የምሥራቅ አፍሪካ ዝቅተኛ ቦታዎችን ይሸፍናል።

2. የከፍተኛ ቦታዎች (ተራራ) የአየር ንብረት

የከፍተኛ ቦታዎች የአየር ንብረት በአፍሪካ ምድር ወገብ እና በሐሩር ተራራዎችና አምባዎች አካባቢ ይገኛል። የኢትዮጵያና የምሥራቅ አፍሪካ ከፍተኛ ቦታዎች እንዲሁም የደቡብ አፍሪካ ከፍተኛ ቦታዎች (የድራክንስበረግ ተራራማ አካባቢዎች) የከፍተኛ ቦታዎች የአየር ንብረት የሚገኝባቸው አካባቢዎች ናቸው። እነዚህ ከፍተኛ የአፍሪካ ክፍሎች ወይና ደጋ የአየር ንብረት አላቸው። በአፍሪካ የከፍተኛ ቦታዎች የአየር ንብረት ያላቸው አካባቢዎች የሚያገኙት የዝናብ መጠን ከፍተኛ ነው።

3. የሐሩር ውቅያኖሳዊ (Monsoon climate) የአየር ንብረት

የሐሩር ውቅያኖሳዊ (Maritime) የአየር ንብረት የአፍሪካን የደቡብ ምሥራቅ ጠረፋማ ቦታዎች አካል በደቡብ ንፍቀ -ክብብ ብቻ በሚገኝ የአየር ንብረት ነው (በደርባንና በዳራሰላም መሐከል)። ይኸ የአየር ንብረት ከናታል ጀምሮ ሞዛምቢክን በማቋረጥ የታንዛንያና የኬንያን አንዳንድ ቦታዎች ይሸፍናል። የሐሩር ውቅያኖሳዊ የአየር ንብረት የሞቃታማው የሞዛቢክ ሞገድ ተጽእኖ በግልጽ የማታይበት የአየር ንብረት ነው። በዚህ አካባቢ ንፋሶች ከባሕር ወደ የብስ ዓመቱን ሙሉ ይነፍሳሉ። ስለሆነም ዓመቱን ሙሉ ዝናብ ይጥላል። ይሁን እንጂ ከበድ የሚለው ዝናብ የሚጥለው በሞቃታማው (summer) ወቅት ነው። የበጋው ወቅት በጣም ሞቃትና ርጥበት ያለው ሲሆን የክረምቱ ወቅት ደግሞ ሞቃታማና ደረቅ ነው።

4. የሜዲትራንያን የአየር ንብረት

የሜዲትራንያን የአየር ንብረት የሚገኘው በአጎጉሮች ምዕራባዊ ጠርዝ (western margin) ከ30-45° ሰሜን ደቡብ ኬክሮስ መሐከል ነው። በአፍሪካ የዚህ ዓይነት የአየር ንብረት የሚገኘው በሰሜናዊውና ደቡባዊው ጫፍ ላይ ነው። የማግራብ (አትላስ) እና የኬኝ አውራጃ ማለት ነው። እነዚህ አካባቢዎች ሞቃትና ደረቅ በጋ እንዲሁም የማግራብ ቀዝቃዛና እርጥበታማ ክረምት አላቸው።

5. የሞቃት ወይናደጋ አጎጉራዊ የአየር ንብረት (Steppe climate type)

የዚህን አይነት የአየር ንብረት የሚገኘው በደቡብ አፍሪካ ሪፐብሊክ ወይናደጋ የሣር ምድር(Temperate grassland) አካባቢ ነው። እስከ 760ሚሊ ሜትር የሚደርስ ከፍተኛ ዝናብ እና ቀዝቃዛ የአየር ሙቀት ያለው አካባቢ ነው። ይኸም የሆነው ቦታው ከባሕር ወለል በላይ ያለው ከፍታ ከፍተኛ በመሆኑ የተነሣ ነው። የአካባቢው እርጥበት ከሕንድ ውቅያኖስ ወደ የብስ በሚነፍሱ ነፋሶች አማካይነት የሚመጣ ነው። ከአፍሪካ የአየር ንብረት ዓይነቶች ሁሉ በጣም አነስተኛ አካባቢ የሚሸፍነው የሞቃት ወይናደጋ አጎጉራዊ የአየር ንብረት ነው።

6. የሐረር አጎጉራዊ (Savanna climate) የአየር ንብረት

የሐረር አጎጉራዊ የአየር ንብረት የሚገኘው በምድር ወገብ አካባቢ ከ5° እስከ 15° ሰሜንና ደቡብ ነው። የሐረር አጎጉራዊ የአየር ንብረት በርጥበታማው የምድር ወገብ የአየር ንብረት እና በደረቃማው የበረሃማና ከፊል በረሃማ የአየር ንብረት መሐከል የሚገኝ የአየር ንብረት ነው። በጣም ሰፊ የአፍሪካ ክፍል የሐረር አጎጉራዊ የአየር ንብረት አለው።

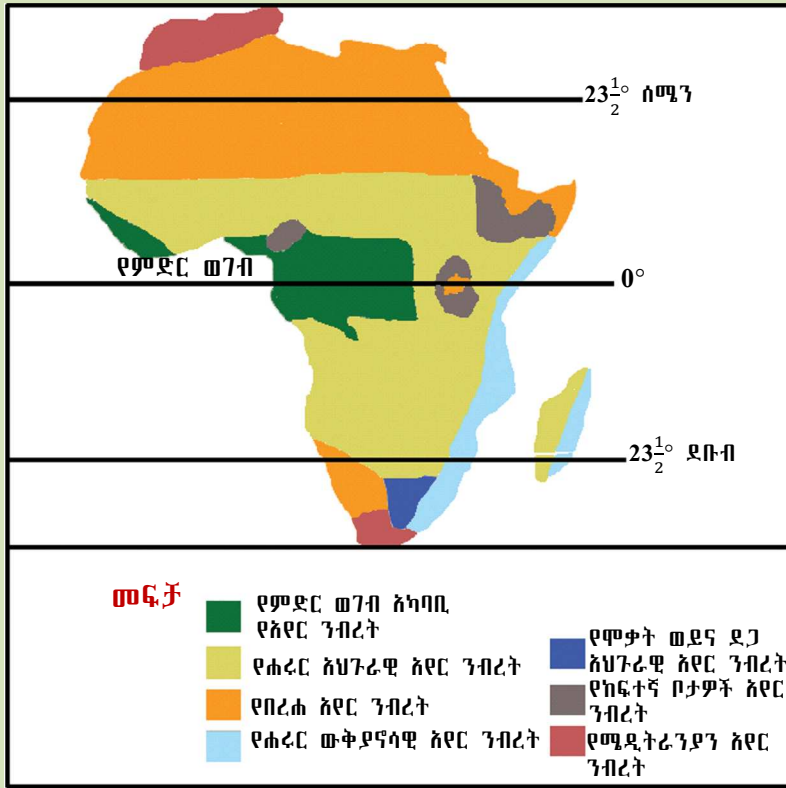
የአየር ንብረት ፀባዎች

- የበጋው ወቅት በጣም ሞቃት ነው። (ከ25° ሴልሽየስ በላይ)
- ዝናብ የሚጥለው በአብዛኛው በበጋ ወቅት ነው። የአካባቢው የዝናብ መጠን ከ35 ሚሊ ሜትር እስከ 1520 ሚሊ ሜትር ይደርሳል።
- የክረምቱ ወቅት ቀዝቃዛ ነው። የሙቀቱም መጠን ከ15° ሴልሽየስ በላይ ነው። በዚህ ወቅት የዝናቡ መጠን አነስተኛ ነው።

7. የበረሃና ከፊል በረሃ የአየር ንብረት

ሞቃትና ደረቅ የበረሃ አየር ንብረት በአፍሪካ ውስጥ የሚገኘው የዝናብ አዘል ንፋሶች ተጽእኖ በሌለባቸው አካባቢዎች ነው። በአፍሪካ ውስጥ የዚህን ዓይነት አየር ንብረት የሚገኘው ከሐረር የአየር ንብረት በስተሰሜንና በስተደቡብ ነው። የአፍሪካ በረሃዎች ሰፊውን የሰሃራ በረሃ፣ የሶሚሊና ካልሃሪ በረሃዎች እና የአፍሪካ ቀንድ ጠረፋማ ዝቅተኛ ቦታዎችን ያጠቃልላል። እነዚህ አካባቢዎች የአፍሪካ አጎጉር በጣም ሞቃትና በጣም ደረቅ አካባቢዎች ናቸው።

ምስል 1.13 የአፍሪካ አየር ንብረት

◆ ሰው ሠራሽ ምክንያቶች

በአንድ አካባቢ የሚኖረውን የሕዝብ ሥርጭትና አሠፋፊር ከሚወስኑ ቁልፍ ሰው ሠራሽ ምክንያቶች መካከል ጦርነትና የእርስ በእርስ ብጥብጥ በዋናነት ይጠቀሳሉ። ሰላምና መረጋጋት በሌለባቸው እንዲሁም ጦርነት በሚታይባቸው አካባቢዎች የሕዝብ ሥርጭትና ጥግግት በጣም ዝቅተኛ ነው። ሰላምና የተረጋጋ የፓለቲካ ሁኔታ ባለባቸው አካባቢዎች ደግሞ የተሻለ የሕዝብ ጥግግት ይታያል።

የክለሳ ጥያቄዎች 1.7

ክንዋኔ

ሀ) በእውቀት ላይ የተመሠረቱ ጥያቄዎች

- በሕዝብ ሥርጭትና አሰፋፊር ላይ ተጽእኖ የሚያሳድሩ ምክንያቶች ምንድናቸው?
- በሕዝብ ሥርጭትና በሕዝብ ጥግግት መሐከል ያለው ልዩነት ምንድነው?
- የመሬት አቀማመጥ ሁኔታ በሕዝብ ሥርጭትና ጥግግት ላይ ያለውን ተጽእኖ አብራሩ።
- አፍሪካ ውስጥ ስንት ዓይነት የአየር ንብረት አለ?

ለ) የቡድን ሥራ

በአፍሪካ ውስጥ የበሽታዎች መኖር የአንዳንድ አካባቢዎችን የሕዝብ ጥግግት በጣም ዝቅተኛ እንዲሆን እንዴት እንደሚያደርግ ምሳሌ የሚሆኑ አካባቢዎችን በመጥቀስ አጭር ሪፖርት ጻፉና ክፍል ውስጥ ተወያዩበት።

1.8 የአፍሪካ ሕዝብ አኗኗር

ከንዑስ ርዕሱ የሚጠበቅ አጥጋቢ የመማር ብቃት

ተማሪዎች ከዚህ ንዑስ ርዕስ በኋላ፦

- የአፍሪካ ሕዝብ አኗኗርን ታብራራላችሁ።
- የሕዝብ አኗኗር ከአየር ንብረትና ከእጽዋት ሥርጭት ጋር ያለውን ግንኙነት ታዛምዳላችሁ።

ቀጠራ ቃላት

→ የሕዝብ አኗኗር

→ ማንዮክ

→ ፍርቅ እርሻ

→ ያም

- በኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ አካባቢ የሚኖሩ ሕዝቦች ከአሳ ሀብት ልማት ውጪ ምን ምን ዓይነት መተዳደሪያዎች አሏቸው?
- በኢትዮጵያ የኬንያ አርብት አደሮች (የማላዮችን) ዓይነት የአኗኗር ሥርዓት ያላቸው ሕዝቦች የት የት አካባቢ ይገኛሉ?

የአፍሪካ እርሻ ሁለት መልክ አለው። እነርሱም ባሕላዊ (traditional subsistence agriculture) እና ዘመናዊ (commercial agriculture) በመባል ይታወቃሉ። ባሕላዊ እርሻ የሚባሉት የፍርቅ እርሻን (shifting cultivation) እና በአንድ ቦታ ረግቶ የምግብ ሰብሎችን ማምረት (sedentary agriculture) እንዲሁም ከብት ርባታን ያጠቃልላል።

በአፍሪካ ባሕላዊ እርሻ ምርታማነቱ ከእጅ ወደ አፍ (subsistence agriculture) ሲሆን የምርት መሣሪያዎቹም እጅግ በጣም ኋላ ቀርና ቀላል ናቸው። በዚህ ዓይነቱ እርሻ ከቤተሰብ ቀለብ (ፍጆታ) አልፎ ለገበያ የሚቀርበው ምርት አነስተኛ ነው። አብዛኛው የአፍሪካ ገበሬ ኑሮውን የሚገፋው በዚህ ኋላ ቀር በሆነ የእርሻ ሥርዓት ነው። የፍርቅ እርሻ በአፍሪካ በሰሜን ኮንጎ፣ በታንዛንያ፣ በማላዊ፣ በዛምቢያ፣ ዮጋንዳ፣ በላይቤሪያ፣ በናይጄርያ፣ በጋናና በቶጎ ይገኛል። ገበሬዎቹም በስፋት የሚያመርቷቸው የምግብ ሰብሎች እንደ ካሳቫ (ማንዮክ)፣ ያም፣ በቆሎና፣ ማሽላ የመሳሰሉትን ነው። በፍርቅ እርሻ የሚተዳደረው የአፍሪካ ሕዝብ ቁጥር በጣም አነስተኛ ነው።

በአፍሪካ በአንድ ቦታ ረግቶ የሚካሄደው የእርሻ አይነት ከፍርቅ እርሻ በአንጻራዊ ሁኔታ የተሻለ ነው። የዚህን አይነት እርሻ ከሐረር ዝናባማ ደንና ከበርሃማ አካባቢዎች ውጪ በኢትዮጵያ፣ በምስራቅ አፍሪካና በደቡብ አፍሪካ ከፍታማ ቦታዎች በስፋት ተሰራጭቶ ይገኛል። ከፍተኛ የሕዝብ ጥግግት ባለበት ቦታችኛው የናይል ተፋሰስ (በግብፅ)፣ ለም በሆኑት በሩዋንዳና ቡሩንዲ ከፍተኛ ቦታዎች፣ በደቡብ ምዕራብ ዩጋንዳና ኬንያ የተለመደ የእርሻ ሥራ ዓይነት ነው። ከፍርቅ እርሻ ጋር ሲነጻጸር በአንድ ቦታ ረግቶ የሚካሄድ እርሻ ብዙ ሕዝብ የሚተዳደርበት ነው።

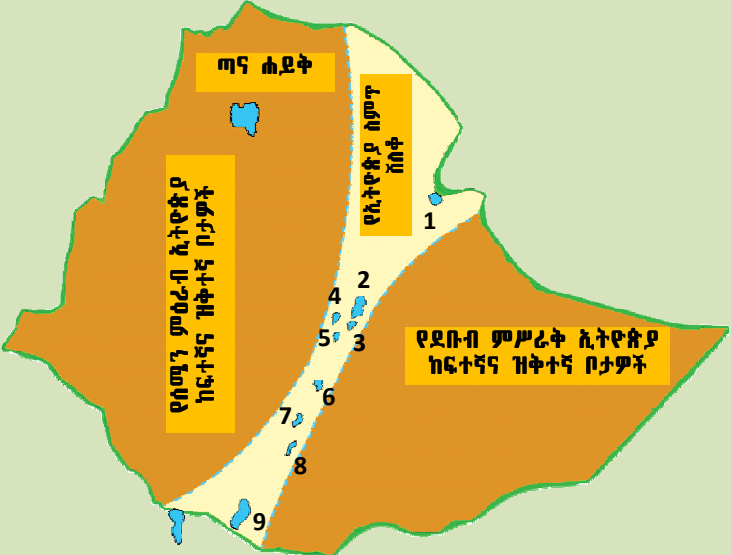
በአፍሪካ በሚለዩኖች የሚቆጠር ሕዝብ የቤት እንስሳት በተለይም የቀንድ ከብት በማርባት ይተዳደራል። አርብቶ አደርነት በአብዛኛው የሐረር የሳር ምድር፣ በበርሃና ከፊል በርሃማ አካባቢዎች ለሚኖሩ አፍሪካውያን ዋነኛው የምጣኔ ሃብት መሰረት ነው። በአፍሪካ ውስጥ ሁለት ዓይነት የአርብቶ አደርነት ዓይነቶች አሉ። እነሱም ከቦታ ወደ ቦታ በመዘዋወር የሚካሄደው በሕላዊ አርብቶ አደርነት (traditional pastoralism) እና ዘመናዊ ከብት እርባታ (modern pastoralism) ናቸው። ባህላዊ አርብቶ አደርነት ብዙ አፍሪካዊ ጉሳዎች የሚተዳደሩበት የስራ ዘርፍ ነው። ለምሳሌ ማላዮዎች በምስራቅ አፍሪካ (ኬንያና ታንዛንያ)፣ ቱርካናዎች ሰሜን ኬንያ፣ ኮሳዎች በደቡብ አፍሪካ፣ ፋላኔዎች በምዕራብ አፍሪካና ቱዋራጅ (በሰሃራ በርሃ)።

የአሳ ማስገር ስራ በአፍሪካ ውስጥ በስፋት የሚካሄድ ምጣኔ ሃብታዊ እንቅስቃሴ ነው። የአፍሪካ የባሕር ዳርቻዎች፣ ወንዞችና ሐይቆች ከፍተኛ የአሳ ሃብት አላቸው። ይሁን እንጂ የአፍሪካ የአሳ ማስገር ውጤት በጣም አነስተኛ ነው። በዓለም ላይ ከሚመረተው የአሳ ምርት የአፍሪካ ድርሻ 10 በመቶ ብቻ ነው። በአፍሪካ ውስጥ የአሳ ማስገር ስራ የሚካሄደው በአብዛኛው ከእጅ ወደ አፍ (subsistence level) በሆነ መጠን እና ኋላ ቀር በሆነ ዘዴ ነው።

ውስን ጥናት

አሳ የማጥመድ ተገባር በኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ

- የኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ የተዘረጋው በሰሜን ምዕራብ እና በደቡብ ምስራቅ ደጋማ ሥፍራዎች መሐከል ነው። የአካባቢውም የአየር ንብረት የሐረር አህጉራዊ (Savanna) የአየር ንብረት ነው። የእጽዋት ሽፋኑም የሐረር የሣር ምድር እጽዋት ነው።
- በኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ ወለል ላይ ብዙ ሐይቆች ይገኛሉ። እነርሱም፣ አባያ፣ ሻላ፣ ላንጋና፣ አቢያታ፣ ዝዋይና አዋሳ ጫሞና ጨው ባሕር ሐይቅ ናቸው።

የኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ ሐይቆች

1. አቢ ሐይቅ
2. ዝዋይ ሐይቅ
3. ላንጋና ሐይቅ
4. አቢያታ ሐይቅ
5. ሻላ ሐይቅ
6. አዋሳ ሐይቅ
7. አባያ ሐይቅ
8. ጫሞ ሐይቅ
9. ጨው ባሕር ሐይቅ

ምስል 1.14 የኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ ሐይቆች

በኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ ሐይቆች ውስጥ 25 የሚደርሱ የአሳ ዝርያዎች ይገኛሉ። በኢትዮጵያ ሃምሳ ከመቶ የሚሆነው የዓሳ ምርት የሚገኘው ከኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ ሐይቆች ነው። በእነዚህ ሐይቆች ቴላፒያ፣ ናይል ፐርች እና ካትሬሽ የመሳሰሉ ተወዳጅ የአሳ ዝርያዎች ይገኙባቸዋል። በአንዳንድ የስምጥ ሸለቆ ሐይቆች አካባቢ አሳ የማስገር ሥራ ችግር እየገጠመው ይገኛል። ይኸም የሆነው፡-

- በዓለም የሙቀት መጠን መጨመር የተነሳ የሐይቆች መጠን እየቀነሰ በመሄዱ።
- የአሳ አስጋሪው ሕዝብ ቁጥር ከጊዜ ወደ ጊዜ እየጨመረ በመምጣቱ ባለው የአሳ ክምችት ላይ ጫናው እየበዛ በመሄዱ የተነሳ በአሳ ማስገር የሚተዳደሩ ሕዝቦች ችግር እየገጠማቸው ይገኛሉ።

ውስን ጥናት

በምድር ወገብ ያሉ ዝቅተኛ አካባቢዎችና የተፈጥሮ ሀብታቸው

የምድር ወገብ ዝቅተኛ ቦታዎች (Equatorial Low lands) የሚገኙት ከምድር ወገብ (0° እስከ 6°/ 7°) ሰሜንና ደቡብ ባለው አካባቢ ነው። የአካባቢው የአየር ንብረት የምድር ወገብ (Equatorial Climate) አየር ንብረት ነው። ይህ የአየር ንብረት በአፍሪካ በጊኒ ባሕረ ሰላጤ፣ በኮንጎ ተፋሰስ እና በምሥራቅ አፍሪካ ዝቅተኛ ቦታዎች ይገኛል። የምድር ወገብ ዝቅተኛ አካባቢዎች የሀብት ክምችት የሚከተሉትን ያጠቃልላል።

ከዘንባባ ፍሬ የሚገኝ ዘይት

በምድር ወገብ ዝቅተኛ አካባቢዎች የቴምር ዛፍ (ዘንባባ) በብዛት ይበቅላል። ከቴምር ዛፍ የሚገኘው ፍሬ (Cocunt) ከፍተኛ መጠን ያለው የዘይት ምንጭ ነው። ምዕራብ አፍሪካ በዓለም ላይ ከፍተኛ የዘንባባ ፍሬ ዘይት አምራች ነው። ናይጄሪያ ብቻ ወደ ውጭ ከምትልከው የምርት ውጤት የዘንባባ ፍሬ ዘይት (ሰባ አምስት በመቶ) የሚሆነውን ይሸፍናል። የኢቦ ጎሳዎች በደቡብ ምሥራቅ ናይጄሪያ ይኖራሉ። የኢቦጎሳዎች ሙሉ በሙሉ ገበሬዎች ናቸው። የሚተዳደሩትም የዘንባባ ፍሬ ዘይት በማምረት ነው። የተመረተውንም ዘይት ለምግብ ፍጆታ ያውሉታል። ከምግብ ፍጆታ የተረፈውን ለሌሎች ሀገሮች በመላክ የውጭ ምንዛሪ ያገኙበታል።

አሣ ማስገር

አሳ ማጥመድ (ማስገር) በአፍሪካ ውስጥ በጣም የተስፋፋ የሕዝቦች መተዳደሪያ ነው። የአፍሪካ ውኃ-ገብ መሬቶችና የባሕር ዳርቻዎች በአሳ ሀብታቸው በጣም የበለጸጉ ናቸው። በጋና፣ በኮንጎ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ እና በናይጄሪያ የሚኖሩ ብዙ ሰዎች ኑሮአቸው የተመሠረተው በአሳ ማስገር ላይ ነው። በአትላንቲክ ውቅያኖስ ዳርቻ በመርከብ አሳ በማጥመድ የሚኖሩ ሰዎች አሉ።

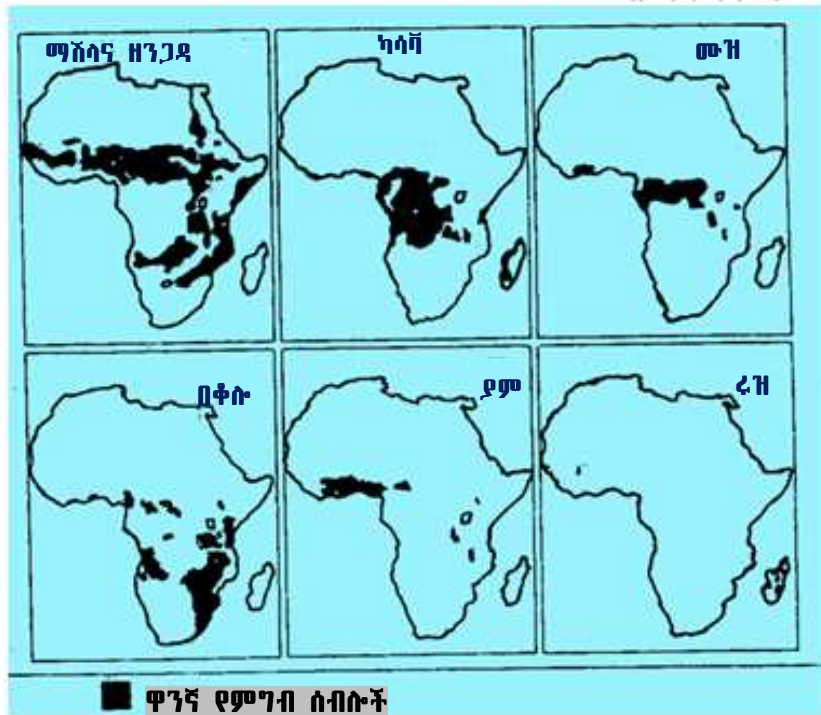
የምግብ ሰብል ምርት

በምድር ወገብ ዝቅተኛ ቦታዎች አካባቢ ደን እየመነጠሩ ቦታን በመቀያየር በሚካሄድ ቀላል የፍርቅ እርሻ (Shifting Cultivation) ኑሮአቸውን የሚመሩ ሕዝቦች አሉ። የአካባቢው ገበሬዎች ለእርሻ የመረጡትን አካባቢ ደን ከመነጠሩ በኋላ ለሁለትና ለሦስት ዓመታት ሲጠቀሙበት ይቆዩና በኋላ የአፈሩ ለምነት ሲሟጠጥ ያንን መሬት ትተው አዲስ ምንጣሮ አካሂደው አዲስ እርሻ ይጀምራሉ። በመሬት ላይ በብዛት በሚታዩት የዛፍ ጉቶዎችና ሥራ ሥሮች ምክንያት አካባቢውን ለእርሻ ሥራ መጠቀም አስቸጋሪ ነው። ይልቁንም ገበሬዎች መሬቱን በእንጨት ቆፈር ቆፈር በማድረግ በሚፈጥሩዋቸው ጉድጓዶች ውስጥ ዘር በመክተት የምግብ ሰብሎች ያበቅላሉ። ከሚያበቅሏቸው የምግብ ሰብሎች ዋና ዋናዎቹ ካላቫ፣ በቆሎ፣ ስኳር ድንች፣ ማሽላ፣ ዘንጋዳ፣ ያም እና ዳጉሳ ሙዝ አትክልትና ፍራፍሬዎች ናቸው። በአካባቢው የሚመረተው ምርት በዋነኛነት የሚውለው ለገበያ ሳይሆን ለቤተሰብ ፍጆታ ነው። በምድር ወገብ አካባቢ ኑሮአቸውን በቀላል የፍርቅ እርሻ የሚመሩ አፍሪካውያን ዛሬም ይገኛሉ።

ካሳቫ (Cassava)

በምድር ወገብ ዝቅተኛ ቦታዎች ከሚመረቱ የምግብ ሰብሎች አንዱ ነው። ካሳቫ ቀጭንና ረጅም ባለ ኮከብ ቅርጽ ቅጠል ያለው ተክል ነው። በምድር ወገብ ዝቅተኛ አካባቢዎች በእርሻ ላይ የተሠማሩት ሴቶች ናቸው። የካሳቫ ተክል ከ 8 እስከ 10 ወራት ለምግብነት ዝግጁ ይሆናል። ለምግብነት የሚውለው ድንች የሚመስለው የተክሉ ሥር ነው። በምድር ወገብ ዝቅተኛ አካባቢዎች ሴቶች ለቤተሰቦቻቸው አባላት የሚበቃውን ካሳቫ በየቀኑ እየቆፈሩ ያወጣሉ። ካሳቫን የዘወትር ምግብ አድርገው በብዛት በማምረትና በመመገብ የሚኖሩ ብዙ ሰዎች አሉ።

ምሳሌ 1.15 የምግብ ሰብሎች በአፍሪካ የምድር ወገብ ዝቅተኛ ቦታዎች

ውስን ጥናት

የሥጋ ከብት ርባታ በሐረር ሣር ምድሮች

ኢትዮጵያ

በኢትዮጵያ ሁለት ዓይነት የሐረር የሣር ምድሮች ይገኛሉ። እነርሱም ሙሉ በሙሉ የረጃጅም ሣር (ሰንበሌጥ) ምድር እና አልፎ አልፎ ዛፎች የሚገኙበት የዛፍ ምድር ናቸው። የኢትዮጵያ የሐረር የሣር ምድር በአብዛኛው የሚገኘው በስምጥ ሸለቆ፣ በአዋሽ ሸለቆ፣ በቦረና፣ በወለጋና በጎጃም አካባቢዎች ነው። በእነዚህ አካባቢዎች ከፍተኛ ቁጥር ያላቸው የቀንድ ከብቶች ይረባሉ።

የማሳይ ከብት አርቢዎች

የማሳይ ከብት አርቢዎች የሚኖሩት በደጋማው የኬንያ የሐሩር የሣር ምድር አካባቢና በሰሜናዊ ታንዛንያ ነው። ማሳዮች የቀንድ ከብት አርቢዎችም ናቸው። በማሳዮች መኖሪያ አካባቢ የመስኖ ሰብል ማምረት አይቻልም። ስለዚህ በአካባቢው የእርሻ ሥራ አስቸጋሪ በመሆኑ ማሳዮች ኑሮአቸውን የሚመሩት በከብት እርባታ ነው። ማሳዮች የከብት መንጋዎችን፣ በጉችንና እና ፍየሎችን ይዘው ውሃና የግጦሽ ቦታ ፍለጋ ይዘዋወራሉ። ማሳዮች የቀንድ ከብቶችንና ሌሎችን እንስሳትን በቁማቸው እያሉ ታፋቸው ላይ በመብጣት ደማቸውን እየቀዱ በመጠጣት ይኖራሉ። ከፍተኛ ቁጥር ያለው የከብት መንጋ የሚያረቡ በመሆኑም የግጦሽ ቦታዎችን ከአቅም በላይ ይጠቀማሉ።

ምስል 1.16 የማሳይ አርብቶ አደሮች

የምድር ወገብ ከፍተኛ ቦታዎች የእርሻ ምርቶች

ከሰሐራ ቦታች የአፍሪካ (Sub Saharan Africa) ከፍተኛ ቦታ የሚባለው ሥፍራ ከባሕር ወለል በላይ ከ1500 ሜትር በላይ ከፍታ ይሸፍናል። የአካባቢው አማካይ ዕለታዊ ሙቀት ከ 20° ሴልሽየስ አይበልጥም። ከሰሐራ ቦታች የሚገኘው የአፍሪካ ከፍተኛ ቦታ የቆዳ ስፋት ከ1 ስኩዌር ኪሎሜትር የማይበልጥ ሲሆን ከጠቅላላው ከሰሐራ ቦታች አፍሪካ የቆዳ ስፋት 4% (አራት በመቶ) የሚሆነውን ይሸፍናል። ከዚህ ከፍታማ ምድር 75% የሚሆነው የሚገኘው በምሥራቅ አፍሪካ ነው።

ከሰሐራ በታች ባለው የአፍሪካ ከፍተኛ ቦታዎች የሚከተሉት የእርሻ ምርቶች ይመረታሉ።

- **ቡና፡-** በጣም ተወዳጅ ለገበያ የሚቀርብ ምርት ነው። በዓለም ላይ ከሚመረተው ቡና አፍሪካ ሃያ ከመቶ የሚሆነውን ታቀርባለች። ዋና ዋናዎቹ የቡና አምራች ሀገሮች፡- ኢትዮጵያ፣ ኡጋንዳ፣ ካሜሩን፣ ኬንያ፣ ታንዛንያ እና አንጎላ ናቸው።
- **የሻይ ቅጠል፡-** በአፍሪካ ደጋማ ቦታዎች ይበቅላል። ዋና ዋና አምራቾች፡- ታንዛንያ፣ ኬንያ፣ ኢትዮጵያ፣ ሞዛምቢክ፣ ዚምባብዌ፣ ኮንጎ እና ሲሽልስ ናቸው።
- **የአበባ ምርት፡-** ለአውሮፓ ገበያዎች የሚላኩ አበቦች ታዋቂ አምራቾች ኡጋንዳ፣ ታንዛንያ እና ኬንያ ናቸው። ኢትዮጵያ ወደ አውሮፓና የተባበሩት የአሜሪካ ግዛቶች የአበባ ምርት ትልካለች። የአበባ ምርት በኢትዮጵያ ምጣኔ ሀብት እንቅስቃሴ ውስጥ አዲስ የተጀመረ አበረታች ሙከራ ነው። ብዙ ዜጎች አበባ በማምረት ኑሮአቸውን በመምራት ላይ ይገኛሉ።

የክለሳ ጥያቄዎች 1.8

ክንዋኔ

ሀ) በአውቀት ላይ የተመሠረቱ ጥያቄዎች

- በዘንባባ ፍሬ ዘይት ምርት የምትታወቀው የምዕራብ አፍሪካ ሀገር ማን ነች?
- በኢትዮጵያ በጣም የታወቁና ለገበያ የሚውሉ የአሳ ዝርያዎች ስም ዝርዝር ጻፉ።
- በታንዛንያና ኬንያ የሚኖሩ አርብቶ አደሮች በምን ስም ይታወቃሉ።
- ቡና አምራች የሆኑ የአፍሪካ ሀገሮችን ስም ዝርዝር ጻፉ።

ለ) የቡድን ሥራ

- በኢትዮጵያ ስምጥ ሸለቆ ሐይቆች አሳ የማስገር ሥራ ያለበትን ችግሮች በተመለከተ አጭር ሪፖርት ጻፉና ክፍል ውስጥ ተወያዩበት።

1.9 የሕዝብ ሥርጭትን፣ አሠፋፈርንና አኗኗርን የሚወስኑ ነገሮች

ከምዕራፉ የሚጠበቁ አጠቃላይ ውጤቶች

ተማሪዎች ይህንን ምዕራፍ ካጠናቀቃችሁ በኋላ፡-

- ሕዝብ በከተማ የሚሠፍርባቸውን ምክንያቶች ታብራራላችሁ።
- የመገናኛ አውታሮች፣ የሕዝብ አስመረጋጋትና የደኅንነት ጉዳዮች በሕዝብ ሥርጭት፣ አሠፋፈርና አኗኗር ላይ ያላቸውን ተጽእኖ ታስረዳላችሁ።

ቀጠራ ቃላት

- **የሕዝብ ሥርዓት**
- **ዝቅተኛ የሕዝብ ጥገገት**
- **ከፍተኛ የሕዝብ ጥገገት**

በአንድ ሀገር የሕዝብ ሥርዓትን፣ አሰራርንና አኗኗርን የሚወስኑ የተለያዩ ተፈጥሮአዊና ሰው ሰራሽ ምክንያቶች አሉ። የመልክስ ምድሩ አቀማመጥና መገኛ፣ የአየር ንብረቱ፣ የተፈጥሮ ሀብቱና የአፈር ዓይነቱ ለሕዝብ ሥርዓትና ጥገገት፣ ለምጣኔ ሀብቱ ዕድገት መለያየት፣ ለአኗኗር ዘይቤው መመሳሰል ወይም መለያየት ወሳኝ ናቸው። በሌላም በኩል የመሠረተ ልማት መሟላት፣ የማኅበራዊ አገልግሎት ተቋማት በቅርብ መገኘትና በገቢ ምንጭነት ሊያገለግል የሚችል ምጣኔ ሀብታዊ እንቅስቃሴ የሚከናወንበት አካባቢ ለመኖሪያነት ተመራጭ በመሆኑ ሕዝብ ተጠጋግቶ ሊሠፍርባቸውና ተመሳሳይ የአኗኗር ዘይቤ እንዲኖራቸው የማድረግ አቅም አለው።

◆ አዲስ አበባ

- **አዲስ አበባ የተቆረቆረችው መቼ ነው?**
- **በከተማነት የመቆርቆር ምክንያቶች ምንድናቸው?**

አዲስ አበባ የኢትዮጵያ ዋና ከተማ ስትሆን የተቆረቆረችውም በህዳር ወር እንደ ኢ.አ 1879 ዓ.ም ነው። አዲስ አበባ በ2,408 ሜትር (7,900 ጫማ) ከባሕር ጠለል በላይ ከፍታ ላይ ትገኛለች። አዲስ አበባ ወይና ደጋ የአየር ንብረት ያላት ከተማ ነች። ይሁን እንጂ ከፍታዋ የሙቀቷን ሁኔታ ዓመቱን ሙሉ የተመጣጠነ (Moderate) ያደርገዋል። ከዚህም በላይ አዲስ አበባ ለምድር ወገብ ቅርብ በመሆኗ የየወሩ ሙቀቷ ተቀራራቢ ነው።

ከተማይቱ የምትገኝበት ቦታ የተመረጠው በእቴጌ ጣይቱ ብጡል ነበር። የተቆረቆረችው ግን በንጉሠ ነገሥታት ዘኢትዮጵያ በዳግማዊ ሚኒልክ ነው። እቴጌ ጣይቱ ብጡል የራሳቸውን ቤት ፍልውኃ አካባቢ ከሠሩ በኋላ አጼ ሚኒልክም ያንን ቤት አስፋፍተው ቤተ-መንግሥታቸው አደረጉት ከዚያ በኋላ የንጉሡ መኳንንት በዚያው አካባቢ ሠፈሩ። በወቅቱ አዲስ አበባ ብዙ ወረዳዎች ቢኖሯትም ቀስ በቀስ ግን የከተማ ቅርጽ እየያዘች መጣች። በአሁኑ ጊዜ አዲስ አበባ የብሔር ብሔረሰቦች መኖሪያ ናት።

አዲስ አበባ በከተማነት እንድትመሠረትና ከተመሠረተችም በኋላ የሚከተሉት ምክንያቶች ለዕድገቷ ወሳኝ ነበሩ። እነርሱም፦

- በመልክሉ-ምድሯ ከፍታ የተነሣ በምድር ወገብ አካባቢ ከሚከሰቱ በሽታዎች ነፃ መሆኗ፤
- ወይና ደጋ የአየር ንብረትና በቂ ዝናብ ያለት መሆኗ፤
- እንደ ኢ.አ በ1886 ዓ.ም ወደ ሀገር ውስጥ የገባውና ተተክሎ መብቀል የጀመረው የባሕር ዛፍ የማገዶና የቤት መሥሪያ እንጨት ችግርን በከፍተኛ ሁኔታ መቀነሱ፤
- ዘመናዊ የመገናኛ ዘዴዎች ፈጣን ዕድገት በማሳየታቸው፤
- የገበያ ሥፍራዎች እና የኃይል ምንጮች ዕድገት ማምጣታቸው፤
- ለዕድገትና ለመስፋፋት የሚረዳ ሠፊ ሜዳማ መሬት በአካባቢዋ መገኘቱ፤
- የሀገሪቱ ማዕከል በመሆኗ ለአስተዳደራዊ ሥራ አመቺ ስለነበረች የሚሉት ምክንያቶች በዋናነት ይጠቀሳሉ።

ውስን ጥናት

አዲስ አበባ

አዲስ አበባ ከባሕር ጠለል በላይ በ2,408 ሜትር ከፍታ ላይ የምትገኝ ከተማ ናት። የከተማዋ ፍጹማዊ መገኛን በተመለከተም ከ9° 1' 48" ሰሜን እስከ 9°03' ሰሜን ኬክሮስ እንዲሁም ከ38° 44' 24" እስከ 38.74° ምሥራቅ ኬንትሮስ መካከል ትገኛለች። የእንጦጦ ተራራ የከተማዋ ከፍተኛ ሥፍራ ሲሆን የአቃቂ አካባቢ ደግሞ ዝቅተኛው ሥፍራ ነው። በከተማዋ ዙሪያ ከሚገኙት ከፍተኛ ሥፍራዎች ተነሥተው የሚፈሱት ወንዞች የተለያዩ ተፋሰሶችን ይፈጥራሉ።

አዲስ አበባ እንደ ኢ.አ. 1879 ዓ.ም በዳግማዊ ምኒልክና በእቴጌ ጣይቱ በኢትዮጵያ ዋና ከተማነት ከመቆርቆሯ በተጨማሪ የኢትዮጵያ የባህል፣ የፖለቲካ፣ የፍትሕ እንዲሁም የንግድ ማዕከልነት ተመረጠች። ዳግማዊ ምኒልክ በቤተ መንግሥታቸው ዙሪያ ያለውን መሬት ለጦር አለቆቻቸውና ለመኪንቶቻቸው አከፋፈሉ። ታላላቁ መሳፍንት ደግሞ ከፍተኛ ቁጥር ያለውን ወታደራቸውን ይዘው በቤተ መንግሥቱ ዙሪያ በመሥፈር መኖሪያ ቤታቸውን ሠሩ። ይህም የተለያዩ ሠፈሮች እንዲመሠረቱ ሁኔታዎችን አመቻቸው።

የአዲስ አበባ ሠፈሮች መመሥረት የጀመሩት ከዛሬ አንድ መቶ አሥራ አራት ዓመታት አስቀድሞ እንደ ኢ.አ በ1890 ዓ.ም. ነው። የከተማዋ ሠፈሮች ስያሜቸውን ያገኙት በአካባቢው ከሠፈሩት ከታላላቆቹ መሳፍንትና ከጦር አለቆች ነበር። ለምሳሌ ራስ መኮንን ሠፈር፣ ራስ ሙሉጌታ ሠፈር ወይም በአካባቢው በብዛት ከሠፈረው ብሔረሰብ ስያሜ በመነሣት ሠፈሮቹ ወሎ ሠፈር፣ አደሬ ሠፈር፣ ጎፋ ሠፈር የሚለውን መጠሪያ ሊያገኙ ችለዋል። አንዳንድ ሠፈሮች ደግሞ ነዋሪዎቹ በዋነኛነት በሚያከናውኑት ተግባር መነሻነት ሠራተኛ ሠፈር፣ ዘበኛ ሠፈር፣ ገዳም ሠፈር ተብለው ይጠራሉ። ቀስ በቀስ ሠፈሮቹ አዳዲስ ሠፋሪዎችን እየሳቡ በመምጣታቸው እየሰፉ መጥተዋል።

አዲስ አበባ በተመሠረተች የመጀመሪያዎቹ ዓመታት እንደ ኢ.አ. በ1888 ዓ.ም በአድዋ ጦርነት በአሸናፊነት የኢጣሊያን ጦር ድል የነሣው የኢትዮጵያ ወታደር ማስተባበሪያ ከተማ ነበረች። ከአድዋ ድል በኋላ የተለያዩ ሀገራት ቆንሰላዎቻቸውን በከተማዋ ከፍተዋል። ይህም የከተማዋ የቆዳ ስፋትና የአሠፋፈር ሁኔታ እንዲለወጥ አስተዋጽኦ አድርጓል። በከተማዋ የዘመናዊ ተቋማት መስፋፋት ኢትዮጵያውያንና የውጭ ሀገራት ዜጎች በብዛት እንዲመጡና እንዲሠፍሩ እንዲሁም በተለያዩ የንግድ ሥራዎች እንዲሠማሩ ሁኔታዎችን አመቻችቷል። ዛሬ አዲስ አበባ በአሥር ክፍለ ከተማዎችና በ116 ወረዳዎች ከሦስት ሚልዮን በላይ ሕዝብ የሚኖርባት የአፍሪካና የኢትዮጵያ ዋና ከተማ ናት።

አዲስ አበባ ከሌሎች የአፍሪካ ከተሞች በተለየ ሙሉ በሙሉ የተገነባችው በኢትዮጵያውያን ነው። ከተማዋ ለሌሎች የሀገሪቱ ክፍሎች ቴክኖሎጂ በማሸጋገር ከፍተኛ ሚና ተጫውታለች። ከተማዋ የተለያዩ ሕዝቦች፣ ብሔሮችና ብሔረሰቦች ባህልና ቋንቋ የተቀየጠባት የባህል ማዕከል ናት። ለከተማዋ ካላቸው ቅርቦትና አንጻራዊ ጠቀሜታ አኳያ በዙሪያዋ ያሉ አካባቢዎች ከፍተኛ የመስፋፊያ አካባቢ ናቸው።

ምስል 1.17 የአዲስ አበባ ከተማ ካርታ ንድፍ

ውስን ጥናት

ሞምባሳ

- ሞምባሳ የምትገኘው የት ነው?
- ሞምባሳን ከአዲስ አበባ የሚለዩዋት ነገሮች ምን ምንድን ናቸው?

ሞምባሳ በኬንያ ሁለተኛዋ ትልቋ ከተማ ነች። ዋና የባሕር ወደብና አለም አቀፍ የአውሮፕላን ማረፊያ ጣቢያ ያላት ከተማ ነች። የመጀመሪያው የአረብኛ መጠሪያ ሞንባሳ ሲሆን በስዋሂሊ ኪሳዋ ቻሚቪታ ወይም ባጭሩ ሚቭታ ትባል ነበር። ትርጓሜውም “የጦርነት ደሴት” ማለት ነው። ይኸውም በከተማዋ የባለቤትነት ጥያቄ ላይ ብዙ ለውጦች በመደረጋቸው ምክንያት ነው። ከዚህም በላይ ከተማዋ የሞምባሳ ወረዳ ዋና መሥሪያ ቤት መቀመጫም ናት።

ሞምባሳ 295 ስኩዌር ኪሎሜትር (113.9 ስኩዌር ማይል) የቆዳ ስፋት አላት። ከፍታዋም ከባሕር ወለል በላይ 50 ሜትር (164 ሜትር) ነው። ሞምባሳ የጠረፍ ከተማ እንደመሆኗ አቀማመጧ (topography) ዝርግ ወይም ሜዳማ ነው። ከተማዋ የምትገኘው ከዋናው የኬንያ ምድር በቱንዱራ ገራክና በኪሊንዲን ወደብ ተለይታ በደሴት ላይ ነው።

ሞምባሳ በዋንኛነት የተያዘችው ሚኒኬንዳ በሚባሉ ሙስሊም የስዋሂሊ ተናጋሪ ሕዝቦች ነው። ለብዙ መቶ ዓመታት ብዙ ስደተኞች እና ነጋዴዎች ከመካከለኛው ምሥራቅ፣ ከሶማሊያ ከሕንድ በመምጣት ለሞምባሳ ዕድገት ከፍተኛ አስተዋጽኦ አድርገዋል። ምክንያቱም እነዚህ ሕዝቦችና ነጋዴዎች የእጅ ሥራ ባለሙያዎች ነበሩ።

የሞምባሳ ከተማ ሞቃት እና ሐሩራዊ የአየር ንብረት አላት። በሚያዝያና በግንቦት ወራት ከፍተኛ ዝናብ ስታገኝ ከጥር እስከ የካቲት ግን የዝናብ መጠኗ ዝቅተኛ ነው።

ምስል 1.18 ከራል የሞምባሳ ከተማ ገጽታ

ውስን ጥናት

የአዲስ አበባ ቡና ስቀማ ሠራተኛ እና የሞምባሳ የወደብ ሙያተኛ የሥራ አካባቢ ንጽጽር

አዲስ አበባ የምትገኘው ከእንጦጦ ተራራ ሥር በ 7,546 ጫማ (2,300 ሜትር) ከባሕር ወለል በላይ ከፍታ ላይ ሲሆን የሞምባሳ ከተማ የምትገኘው ደግሞ በ 164.ጫማ (50 ሜትር) ከባሕር ወለል በላይ ከፍታ ላይ ነው። ከዚህም በላይ አዲስ አበባ ወይና ደጋ የአየር ንብረት ያላት ሲሆን ሞምባሳ ደግሞ ሞቃታማ የሐሩር የአየር ንብረት አላት። ስለሆነም በሁለቱ ከተማዎች መሐከል ግልጽ የአካባቢ ልዩነት አለ። የአዲስ አበባው ቡና ለቃሚና ጫኝ ሠራተኛ ቀዝቃዛና ነፋሻማ በሆነው የአየር ጠባይ አካባቢ ጫና በሌለበት የዕለት ተዕለት ሥራውን ያከናውናል። የሞምባሳው የወደብ ሠራተኛ ግን በሞቃታማ አካባቢ ሥራውን ያከናውናል።

◆ ጦርነትና የእርስ በርስ ብጥብጥ በደኅንነትና በመሠረተ ልማት እውታሮች ላይ የሚያሳድረው ተጽእኖ

የአፍሪካ የመንገድም ሆነ የባቡር ሃዲድ መረብ ኋላ ቀር ነው። ይሁንና ከቴክኖሎጂም ሆነ ከምጣኔ ሀብታዊ ዕድገት (የገንዘብ) ችግር ባሻገር መሠረተ ልማቱን እየጎዳ ያለው በሀገሮች መካከል በየጊዜው የሚነሳው ጦርነትና የሀገር የርስ በርስ ብጥብጥ ነው። በጦርነትና በእርስ በርስ ብጥብጥ ምክንያት ከፍተኛ መዋዕለ ንዋይ የፈሰሰባቸው የመሠረተ ልማት እውታሮች ማለትም መንገዶች፣ ድልድዮች፣ ትምህርት ቤቶች፣ ሆስፒታሎች፣ የመብራትና የስልክ መስመሮች፣ የባቡር ሃዲዶች የመሳሰሉት በቀላሉ ይወድማሉ። ከሁሉም በላይ በጦርነትና በእርስ በርስ ግጭቶች ምክንያት የብዙ ሕዝብ ሕይወት ይጠፋል። ስደትና ከኑሮ መፈናቀል ይከተላል። በሰላም ወጥቶ በሰላም መግባት አዳጋች ይሆናል። በአጠቃላይ የሰው ልጆች ደኅንነት ዋስትና ያጣል።

◆ የአፍሪካ የትራንስፖርት እውታር

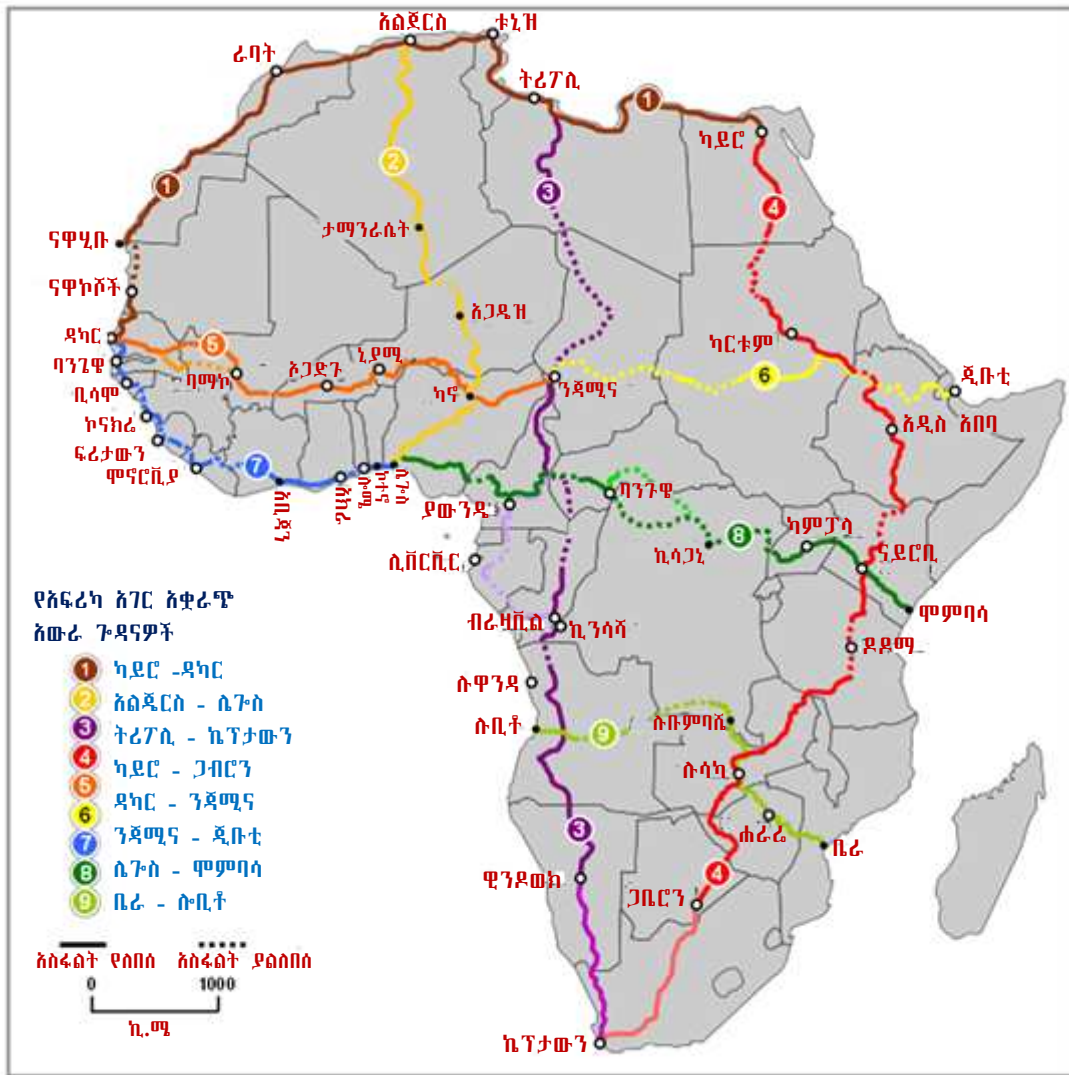
በአፍሪካ ዘመናዊ የትራንስፖርት እውታር ከመስፋፋቱ በፊት ሰዎችና ሽቆጦች ከቦታ ወደ ቦታ ይንቀሳቀሱ የነበሩት በጭነት እንስሳት (ፈረስ፣ በቅሎ፣ አህያ፣ ግመል) እና በሰው ጉልበት ነበር። ይህን መሰሉ የመጓጓዣ ስርዓት ከሕዝብ ስርጭት፣ አሰፋፈርና አኗኗር አኳያ ሲታይ ያለው ተፅእኖ ቀላል አይደለም። ዘመናዊ የትራንስፖርት እውታር በስፋት ባልተዘረጋበት ሁኔታ ውስጥ ያሉ ሕዝቦች በውስን አካባቢ ታጥረው ማህበራዊ፣ ምጣኔ ሃብታዊም ሆነ ፖለቲካዊ ትስስራቸው በጣም የላላ ይሆናል። ሰዎች ከዘመናዊ የትራንስፖርት እውታሮች እየራቁ በሄዱ ቁጥር ስርጭታቸውና አሰፋፈራቸው እየሳሳ ከመሄዱም በላይ የዘመናዊ ስልጣኔን ቱርፋቶች ተጠቃሚነታቸው ደካማ ይሆናል። በዚህም መሰረት ምርቶቻቸውን ሰፊ ገበያዎች ወደሚገኙበት አካባቢ በቀላሉ ወስዶ መሸጥም ሆነ በምትኩ ለኑሯቸው አስፈላጊ የሆኑትን ሽቆጦች ከነዚህ መግዛት ያዳግታቸዋል። ትምህርት ቤት፣ ጤና ጣቢያ፣ መብራትና ንፁህ የመጠጥ ውሃ በአቅራቢያቸው ማግኘት ይከብዳቸዋል። ይሁንና በአሁኑ ጊዜ የአፍሪካ ዘመናዊ መጓጓዣ በአራት ምድብ ይከፈላል። እነሱም የመንገድ፣ የባቡር፣ የውሃና የአየር መንገድ መጓጓዣ ናቸው።

◆ የመንገድ መጓጓዣ

ዘመናዊ የመንገድ መጓጓዣ ከቅርብ ጊዜ ወዲህ በአፍሪካ በመስፋፋት ላይ ይገኛል። ይህም የሚያሳየው የአፍሪካ መንግስታት የተቀላጠፈ የመንገድ ትራንስፖርት ምጣኔ ሀብታዊ ዕድገትን ለማበረታታት ወሳኝ መሆኑን እንደተረዱ ነው። ይሁን እንጂ በአፍሪካ የመንገድ መስፋፋትና ስርጭት የተመጣጠነ ወይም እኩል አይደለም። ደቡብ አፍሪካ ከሁሉም የተሻለ የመንገድ መጓጓዣ መረብ የዘረጋች ስትሆን የሰሜን ምዕራብ አፍሪካና የምዕራብ አፍሪካ ሀገራትም የመንገድ መጓጓዣ መረብ ዘርግተዋል።

- በአፍሪካ ውስጥ የትራንስፖርት ፍላጎት በአብዛኛው ከመሐል ሀገር ወደ ጠረፍ (ወደብ ወዳለበት) ብቻ በመሆኑ ሀገራቱን የሚያገናኙ መንገዶች እጥረት ይታያል። ማህበራዊና ምጣኔ ሃብታዊ እንዲሁም ፖለቲካዊ ትስስር በአፍሪካ ሀገራት መሐከል መፍጠር አስፈለገ። የመንገድ ትራንስፖርትን ማጠናከር እጅግ በጣም ወሳኝ ጉዳይ ነው። አፍሪካን እንዲያገናኙ የታሰቡ ሁለት ታላላቅ አውራ ጎዳናዎች አሉ። አንደኛው ከግብጽ ዋና ከተማ ከካይሮ ተነስቶ ኬፕ ታውን (ደቡብ አፍሪካ) ይደርሳል። የመንገዱም ስም ታላቁ የሰሜን አውራ ጎዳና ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ ከሌጎስ ተነሥቶ ወደ ኬንያ ወደብ ሞምባሳ የሚዘልቀው አውራ ጎዳና ነው።

ምስል 1.19 ለግንባታ የታቀዱ የአፍሪካ አውራ ጎዳናዎች

◆ የባቡር መስመር

በአሁኑ ጊዜ አፍሪካ ያላት የባቡር መስመር ርዝመት የዓለምን 10% (አሥር በመቶ) ብቻ ነው። አብዛኛው የአፍሪካ የባቡር መስመር የተዘረጋው በ19ኛው ምዕተ-ዓመት መጨረሻ ወይም በ 20 ኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ አካባቢ ነው። የአፍሪካ የባቡር መስመር ዛሬም ቢሆን የሚፈለገውን ያህል ዕድገት አላሳየም። በተጨማሪም የአፍሪካ የባቡር መስመር ሥርጭት በሁሉም የአፍሪካ ክልሎች እኩል አይደለም። አብዛኛው የባቡር መስመር ሥርጭት የሚታየው በደቡብ አፍሪካ ነው።

◆ የውኃ መገንጠያ

አፍሪካ የብዙ ወንዞችና ሐይቆች መገኛ ናት። ነገር ግን አብዛኛው የአገገ-ሪቷ ወንዞችና ሐይቆች ለመጓጓዣነት አይውሉም። አብዛኛው ወንዞች ከከፍተኛ አካባቢዎች ተነሥተው ስለሚፈሱ ከፍተኛ ፍጥነትና ፋፏቴ ያላቸው በመሆኑ፣ የውኃ መጠናቸው በዝናብ ወቅት በመጨመር በደረቅ ወቅት በመቀነስ የሚለዋወጥ በመሆኑ እንዲሁም የወንዞቹ የመጨረሻ አፍ በደለል የሚሸፈን በመሆኑ ነው። ይሁን እንጂ ለመጓጓዣ አገልግሎት የሚሰጡ አንዳንድ ወንዞች፣ ተፈጥሮአዊና ሰው ሠራሽ ሐይቆች አሉ።

◆ የአየር መንገድ

በሁሉም የአፍሪካ ሀገራት የአየር መጓጓዣ አገልግሎት ተመሳሳይ ዕድገትና የአገልግሎት ብቃት የለውም። በአየር መንገድ በዘመናዊና በተደራጀ ሁኔታ አገልግሎት የሚሰጡ የአፍሪካ ሀገራት ቁጥር በጣም ውስን ነው። በአፍሪካ ከሚታወቁትና ስመ ጥር ከሆኑት አየር መንገዶች የኢትዮጵያ አየር መንገድ በአገልግሎት አሰጣጥ፣ በዓለምና በአፍሪካ ባሉት የመዳረሻዎች ብዛት እንዲሁም የአፍሪካ ሀገራትን በማገናኘት ያለው ሚና ጉልህ ነው።

የክለሳ ጥያቄዎች 1.9

ክንዋኔ

ሀ) በእውቀት ላይ የተመሠረቱ ጥያቄዎች

- የሕዝብ ሥርጭት ማለት ምን ማለት ነው?
- በአፍሪካ ውስጥ ከፍተኛ የሕዝብ ጥግግት ያለው የትኛው አካባቢ ነው?
- ለአዲስ አበባ መቆርቆር ከተቆረቆረችም በኋላ ለእድገቷ ወሳኝ የነበሩት ዋና ዋና ምክንያቶች ምን ምን ናቸው?
- የሕዝብ ሥርጭትን የሚወስኑ ተፈጥሮአዊና ሰው ሠራሽ ምክንያቶችን ዘርዝሩ።
- ከአፍሪካ ሀገሮች ዋና ከተሞች ከሚልዩን በላይ የሕዝብ ቁጥር ያላቸውን ጥቂት ከተሞች ስም ጻፉ።
- የሜዲትራኒያን አየር ንብረት በአፍሪካ በየት አካባቢ ይገኛል?

ለ) የቡድን ሥራ

- አራት ቡድን አቋቁሙ። የመጀመሪያው ቡድን በአፍሪካ የመንገድ መጓጓዣን በተመለከተ፣ ሁለተኛው ቡድን በአፍሪካ የባቡር መስመርን በተመለከተ፣ ሦስተኛው ቡድን ደግሞ በአፍሪካ የአየር መንገድን እንቅስቃሴ በተመለከተ አጭር ጥናት አካሂደው ክፍል ውስጥ በቡድን ተጠሪያቸው አማካይነት ሪፖርት ያድርጉና ተወያዩበት።

ሐ) የሚሠሩ ተግባራት

- የአዲስ አበባን ካርታ ሠርታችሁ አሥሩን ክፍለ ከተሞች አመልክቱ።

ቁልፍ ቃላት

- **ማንዮክ:-** ካሳሻ በአፍሪካ በምድር ወገብ ዝቅተኛ ቦታዎች አካባቢ የሚበቅል የሥር ሰብል ነው። የዚህ ሰብል ዳቂት ማንዮክ በሚል ስም ይጠራል።
- **ሲራራ ነጋዴ:-** የተሰደዩ ሸቀጣ ሸቀጦችን በአጋሰስ ጭኖ ከሀገር ወደ ሀገር እየሌደ የሚነገድ (ነጋዴ)።
- **ቅድመ ቅኝ አገዛዝ:-** በሌላ አገር መንግሥት በቅኝ ከመገዛት በፊት ያሰ ጊዜ።
- **ቅዱስ ቦታ:-** ሃይማኖታዊ ሥነ-ሥርዐት የሚፈጸምበት ሥፍራ።
- **ከፍተኛ የሕዝብ ጥገገት:-** በአንድ አካባቢ ሕዝቦች በከፍተኛ ቁጥር ተጠጋግተው ሲሠፍሩ ማለት ነው።
- **ዝቅተኛ የሕዝብ ጥገገት:-** በአንድ አካባቢ በጣም በተበታተነ ሁኔታ ተራርቆ የሚገኝ የሕዝቦች አሠፋፈር ማለት ነው።
- **ዝባድ:-** ከጥርኝ ወይም ከወንድ አጋዘን የሚገኝ ለሽቶ መሥሪያ የሚያገለግል እንደ ጅር ኩክ የሚመስል ግጥ ነገር።
- **የሕዝብ ሥርጭት:-** ማለት ሕዝቦች የሰፈሩባቸው የመራት ስፋት የአሠፋፈር ሁኔታ ማለት ነው።
- **የዕድ ጥበብ ባስሙድ:-** የእጅ ሙዶ፣ ዕውቀት ያለው ሰው።
- **ደም:-** በአፍሪካ በምድር ወገብ ዝቅተኛ ቦታዎች አካባቢ የሚበቅል የሥር ሰብል ሲሆን በቅርጹም ነጭ ድንች ሲመስል ልጣጩ ቡናማ ቀለም ያለው ነው።
- **ፍርቅ እርሻ:-** በምድር ወገብ ዝቅተኛ ቦታዎች አካባቢ ደንኖችን እየመነጠሩ በየጊዜው ቦታን በመቀያየር የሚካሄድ ቀሳል እርሻ (shifting cultivation) ነው።

ማጠቃለያ

- የአፍሪካ ቅርጽ ብዙ ወጣ ገባ የባሕር ጠረፍ ወይም የባሕር ዳርቻ የሌለው የተስተካከለ ነው። ከሰሜን ወደ ደቡብ እና ከምሥራቅ ወደ ምዕራብ ያለው ሁለቱም የአፍሪካ ርዝመት እኩል ነው። የኬክሮስና የኬንትሮስ የሐሩር መስመሮች እንዲሁም የምድር ወገብ አፍሪካን ያቋርጧታል። የአትላንቲክና የሕንድ ውቅያኖስ እንዲሁም ሜዲትራንያን እና ቀይ ባሕር አፍሪካን ያዋስናሉ።
- በዓለም ካርታ ወይም ሱል ላይ የሚታዩ ከምሥራቅ ወደ ምዕራብ ከሰሜን ወደ ደቡብ አቅጣጫ የሚሠመሩ የሐሳብ መስመሮች አሉ። ከምሥራቅ ወደ ምዕራብ የሚያመሩት ተጎዳኝ መስመሮች ይባላሉ። እርስ በርሳቸው አይገናኙም። ሌሎች መስመሮች ደግሞ ቋሚ መስመሮች (Meridians) በመባል ይታወቃሉ። ቋሚ መስመሮች ሰሜናዊውንና ደቡባዊውን ዋልታ ያገናኛሉ። በተጓዳኝ መስመሮች መካከል ያለው ርቀት በኬክሮስ እንዲሁም በቋሚ መስመሮች መካከል ያለው ርቀት በኬንትሮስ ይለካል። ኬክሮስና ኬንትሮስ የሚለኩት በዲግሪ ነው። እነዚህ መስመሮች ሁሉ በመሬት ገጽ ላይ ያለውን ትክክለኛ አቅጣጫ፣ ጊዜ እና ቀን እንዲሁም ቦታ ለማግኘት ይረዳሉ።
- በአፍሪካ ኒጆር ኮንጎ፣ አፍሮ እስያ፣ ናይሎ ሰሐራዊ እና ኮይላን የተባሉ የቋንቋ ቤተሰቦች ይገኛሉ።
- የአየር ንብረት፣ የተፈጥሮ እጽዋት እና የሕዝብ ብዛት የሕዝቦች አሠፋፈርና ሥርጭትን ይወስናሉ። ለም ኦፊሮ እንዲሁም ከባድና መካከለኛ የዝናብና የሙቀት መጠን ያላቸው አካባቢዎች የተጠጋጋ የሕዝብ ሥርጭት ይታይባቸዋል።
- በአፍሪካ የተለያዩ የአኗኗር ዘዴዎችን የሚከተሉ ሕዝቦች ይገኛሉ። ለምሳሌ አሳ በማስገር፣ እርሻና በከብት እርባታ የሚኖሩ ሕዝቦች አሉ።
- ጦርነትና ብጥብጥ የመሠረተ ልማት ውድመትና የሕይወት መጥፋትን ያስከትላል። በአጠቃላይ በሰላም ወጥቶ በሰላም መግባት አዳጋች ይሆናል።

**ምዕራፍ
አንድ**

የክሰሳ ጥያቄዎች

ሀ) የሚከተሉትን ዓረፍተ ነገሮች እውነት ወይም ሐሰት በማለት መልሱ

1. አፍሪካ ከሌሎች አገራት ጋር በስፋት ስትነጻጸር አራተኛ ነች።
2. ከአገራት ትንሹ አውሮፓ ነው።
3. የአየር ንብረት ለሕዝብ ሥርጭት ያለው ተጽእኖ ዝቅተኛ ነው።
4. ኬንትሮስ ከሰሜን ወደ ደቡብ የተሰመረ የሐሳብ መስመር ነው።
5. ዓለም አቀፍ የጊዜ መለያ መስመርን መሻገር የአንድ ቀን ልዩነት ይፈጥራል።
6. ሄሮግላፊክስ ጥንታዊ የካርቴጅ ሥልጣኔ ለዓለም ያበረከተው የአጻጻፍ ዘዴ ነው።
7. የኒጆር ኮንጎ ቋንቋ ተናጋሪዎች በምሥራቅ አፍሪካ ይገኛሉ።
8. ጥንታውያን ግብጾች ከሞት በኋላ ሕይወት መኖሩን ያምኑ ነበር።

ለ) ለሚከተሉት ጥያቄዎች ከተሰጡት አማራጮች ትክክለኛውን መልስ ምረጡ።

1. በዓለም በስፋት ትልቁ አገር _____ ነው።

ሀ) አውሮፓ	ሐ) ሰሜን አሜሪካ
ለ) አፍሪካ	መ) እስያ
2. በዘንባባ ፍሬ ዘይት ምርት የምትታወቀው የምዕራብ አፍሪካ ሀገር _____ ትባላለች።

ሀ) ሱዳን	ሐ) ጋና
ለ) ኢትዮጵያ	መ) ናይጄሪያ
3. የማሊ ግዛት የተመሠረተው በ _____ ነበር?

ሀ) በቦካና ሕዝቦች	ሐ) በማዲንጎ ሕዝቦች
ለ) በሹሉክ ሕዝቦች	መ) በንጉዊኒ ሕዝቦች
4. የሲራራ ነጋዴዎች አለቃ _____ ተብሎ ይጠራል።

ሀ) አፍቃላ	ሐ) ጀበርቲ
ለ) ነጋድራስ	መ) ማሪያ ትሬዛ
5. የተዓዳኝ መስመር ሌላው መጠሪያ _____ ነው።

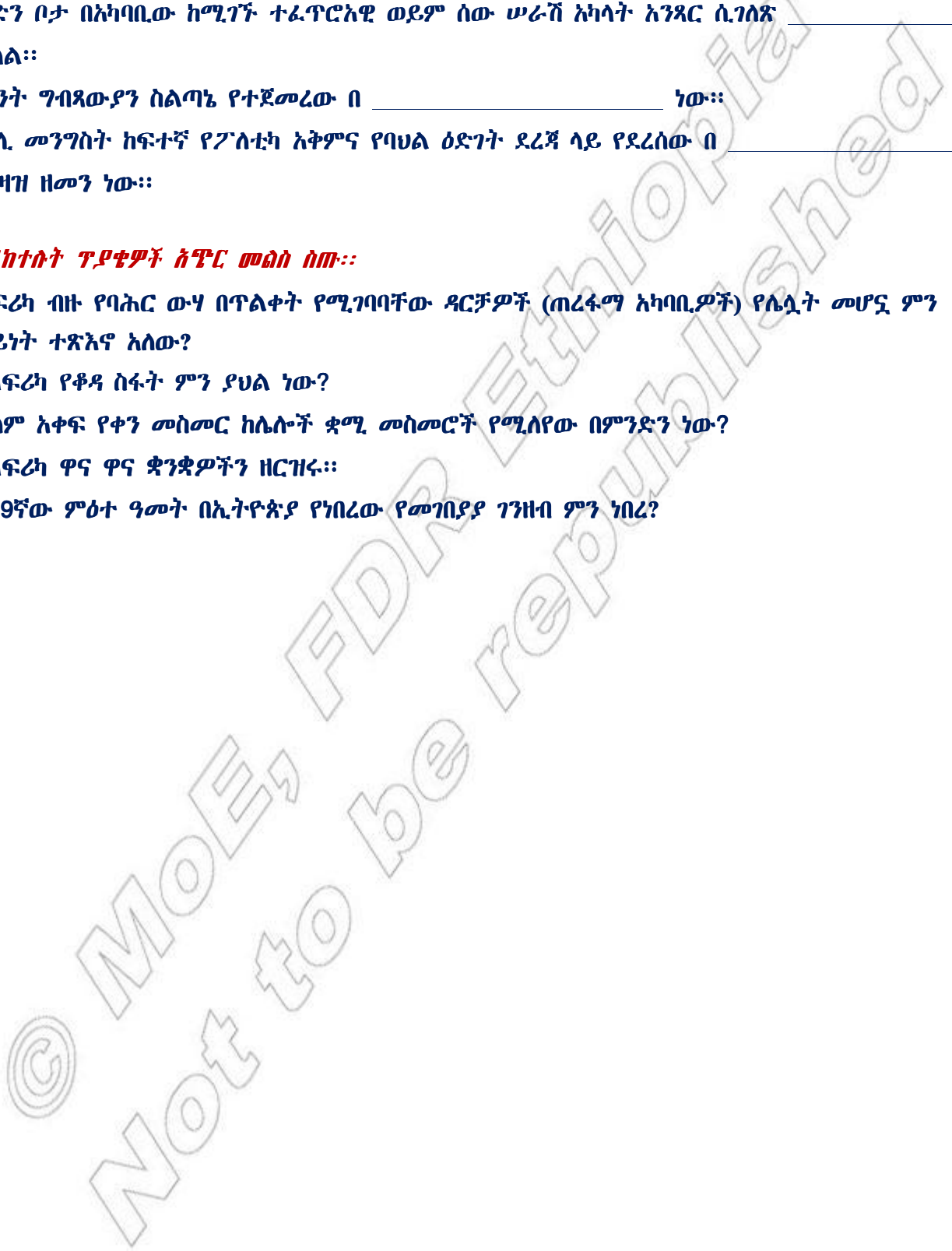
ሀ) ቋሚ መስመር	ሐ) መነሻ ዋልቴ
ለ) ትይዩ መስመር	መ) ኬንትሮስ

ሐ) የሚከተሉትን ባዶ ቦታዎች በተገቢ ቃላት ወይንም ሐረጎች ሙሉ።

1. ባሕርዛፍ ወደ ኢትዮጵያ ለመጀመሪያ ጊዜ የገባው በ _____ ዓ.ም ነው።
2. በመንገድና በባቡር መስመር የተሻለ ዕድገት ደረጃ ላይ የሚገኘው _____ የአፍሪካ ክልል ነው።
3. አንድን ቦታ በአካባቢው ከሚገኙ ተፈጥሮአዊ ወይም ሰው ሠራሽ አካላት አንጻር ሲገለጽ _____ ይባላል።
4. የጥንት ግብጻውያን ስልጣኔ የተጀመረው በ _____ ነው።
5. የማሊ መንግስት ከፍተኛ የፖለቲካ አቅምና የባህል ዕድገት ደረጃ ላይ የደረሰው በ _____ የአገዛዝ ዘመን ነው።

መ) ለሚከተሉት ጥያቄዎች ስግግር መስጠት ስጡ።

1. አፍሪካ ብዙ የባሕር ውሃ በጥልቀት የሚገባባቸው ዳርቻዎች (ጠረፋማ አካባቢዎች) የሌሏት መሆኗ ምን ዓይነት ተጽእኖ አለው?
2. የአፍሪካ የቆዳ ስፋት ምን ያህል ነው?
3. ዓለም አቀፍ የቀን መስመር ከሌሎች ቋሚ መስመሮች የሚለየው በምንድን ነው?
4. የአፍሪካ ዋና ዋና ቋንቋዎችን ዘርዝሩ።
5. በ19ኛው ምዕተ ዓመት በኢትዮጵያ የነበረው የመገበያዣ ገንዘብ ምን ነበረ?

ፍተሻ

የምታውቋቸውን ክንውኖች በመለየት በእያንዳንዱ ሳጥን ውስጥ ይህንን (✓) ምልክት አትሩ።

1. የአፍሪካን የቆዳ ስፋትና ቅርጽ ከሌሎች አገራት ጋር ማወዳደር እችላለሁ።
2. የአፍሪካን ፍፁማዊና አንጻራዊ መገኛ እለያለሁ።
3. የተጓዳኝ፣ የቋሚ መስመሮችንና የሜሪድያኖችን ምንነት አስረዳለሁ።
4. የአፍሪካ ዋና ዋና ቋንቋዎችን ስም እዘረዝራለሁ።
5. የጥንታዊ አፍሪካ ሥልጣኔ ማዕከል የነበሩበትን የግብጽንና የካርቲጅን መገኛ አመለክታለሁ።
6. በጥንት ጊዜ ግብጽንና የካርቲጅ ሥልጣኔ ጠቀሜታን አብራራለሁ።
7. በቅድመ ቅኝ አገዛዝ ዘመን የጥንታዊ ማሊና የፋንጅ ግዛት የምጣኔ ሀብት መሠረትን እተነትናለሁ።
8. በቅድመ ቅኝ አገዛዝ ዘመን የነበረውን የዚምባብዌ የሥነ ሕንጻ ጥበብ አደንቃለሁ።
9. የኢትዮጵያን ሕዝብ በማገናኘት በኩል የሲራራ ንግድ ያደረገውን አስተዋጽኦ አደንቃለሁ።
10. የንግድ መስመሮችን እለያለሁ።
11. በሕዝብ ሥርጭት ላይ ተጽእኖ የሚያሳድሩ ምክንያቶችን መግለጽ እችላለሁ።
12. የሕዝብ ሥርጭትን የሚወስኑ ምክንያቶችን አዛምዳለሁ።
13. የአፍሪካ ሕዝብ አሠፋፊር ምን እንደሚመስል ከካርታ ላይ እለያለሁ።
14. የአፍሪካ ሕዝብ አኗኗርን አብራራለሁ።
15. የሕዝብ አኗኗር ከአየር ንብረት፣ ከተፈጥሮ እና ከእጽዋት ሥርጭት ጋር ያለውን ግንኙነት አዛምዳለሁ።
16. ሕዝብ በከተማ የሚሠፍርባቸውን ምክንያቶች አብራራለሁ።
17. የመገናኛ አውታሮች፣ የሕዝብ አለመረጋጋትና የደግንነት ጉዳዮች በሕዝብ ሥርጭት፣ አሠፋፊርና አኗኗር ላይ ያላቸውን ተጽእኖ አስረዳለሁ።